

A Reading of Thought-Provoking Teachings and Lived Experiences of Hafez toward Self-Discovery of Human Architect

Hiva Rahmani¹, Mohammad Reza Pourzargar^{2*}, Behrooz Mansouri³

Received: Dec. 7, 2020; Accepted: Apr. 21, 2021

ABSTRACT

The contemporary architectural knowledge is affected by the dominance of centrist hegemonies as well as the swarm of information technology that have captured the human soul and consequently led to the crystallization of new forms of individual creations other than the actual creativity. This study aims at changing the learning process of human architect by freeing the mind from the accumulated information and reading of effective teachings handed down through human lived experiences that embrace spirit and emotions. This study has been carried out through a documentary research method to identify the relationship of humans with the environment and examine the works of phenomenologists in the domains of human, mind and imagination as well as the within-border roots contributing to connect humans with native phenomenon such as literature. Going through ontology and Axialism attitudes, we could infer the lost facets of “how to become human”. The intellectual-philosophical movement of phenomenology, which emerged at the dawn of the twentieth century, considered lived experience as the basis of ontology. Thereafter, it was rerouted from pure philosophy to the realm of “thought” hence, it found its way into schools of architecture by establishing a multi-faceted link between disciplines and lived experiences. The findings revealed the self-discovered process of “human architect” in acquiring experiences toward creating human architectural phenomena. This was studied from two aspects: reading rich sources and within-border roots; and learning of “how to think” as a universal viewpoint. The reading of Hafez’s poetry and his lived experience in the process of learning architecture contributes to self-discovery and mental purification and human, in this way, gains consciousness.

Keywords: self-discovery, consciousness, human architect, mental purification, Hafez poetry phenomenon

1. Department of Architecture, PhD candidate of Architecture and Urban Planning, Islamic Azad University, Tehran Center Branch, Tehran, Iran

2. Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Islamic Azad University, Tehran Center Branch, Tehran, Iran (Corresponding Author)

✉ moh.pourzargar@iauctb.ac.ir

3. Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Islamic Azad University, Tehran Center Branch, Tehran, Iran

INTRODUCTION

The emergence of modernism and invasion of Western values in the academic education structure of contemporary Iranian architecture have created a kind of stereotype that despite cultural background and its richness, there is no indication of the emergence and growth of "human emotions" and "imaginary spaces". Current architectural products, which are the result of saturating mind and reducing imaginary effects, indicate the fruitlessness of teaching and learning in the form of transferring knowledge from one person to another. Therefore, the need to change one's learning through individual experiences and exploration of the world of meanings is strongly felt. So learning is regarded as the process of acquiring skill in how to think and reason, thus leading to self-actualization and self-exaltation. The growth and development of the architect's new view of phenomena and the expansion of the mental connection between phenomena (man and nature, man and man) is a missing link in the Iranian architectural education. To solve this important issue, the architectural education needs to communicate with other fields. This article tries to enable the recognition of architectural ideas through a new understanding and creating a connection between architecture and other experimental, mental and environmental phenomenon. As such, the current research seeks to answer this question: how can the human architect's process of thought be modified through recognition of human relations with the environment and links among phenomenon?

PURPOSE

The study tends to recognize architect's mind and imagination by reading different theoretical points of views as well as try to find solutions by reading ways toward learning from lived human experiences containing spirit and emotions.

METHODOLOGY

This qualitative study is carried out through a deep documentary research to understand the effective connective ways among phenomenon. In order to find contributing thoughts in becoming an architect, the works of oncologists and phenomenologists were studied in several stages and place of phenomenology in teaching and learning was investigated. Then, Hafez's thoughts and worldviews through his poetry were discussed in order to assess and establish interdisciplinary connections.

FINDINGS

Understanding the "lived human experiences" in the category of teaching and learning in the process of "becoming a human architect" is significant in two ways: 1) Reading main local sources of each region and, 2) Learning how to think comprehensively and getting a universal perspective. Persian Classical poetry is a

valuable part of authentic local document that contains pure experiences to convey the peak of these vivid and imaginative feelings (Ashouri, 1998). Based on the analysis of the enduring characters of this classical poetry, Hafez was able to establish a link between various phenomena and human (personal-internal) due to his centrifugal worldview compared to the centrist view of other classical poets. Hafez lived in a period full of monophony, absolute suffocation and despotism (Gholam Hosseinzadeh, 2007) which can be considered as his lived experience. Perhaps his polyphony and dialectical discourse can be considered as critical or a confrontation with this "dark age" of society. To counter this "suffocation" and "anti-freedom", Hafez resorted to symbolic words and sometimes "humor". He created his words in "poetry" with his destructive worldview and "centrifugal" thought. As a free and deconstructive human being, using discourse and combining opposites, he was able to create an effective mental, imaginative and emotional connection between man and his free emotions in order to lead him to imagine.

Hafez's poetry has become one of the lived resources that provide human beings with experiences in two stages. The first is Hafez's lived experiences of how, by waking up to the suffocation and monophony of his time, he creates his "poetic phenomenon" for dialogue. The second is the lived experience of each individual who finds an internal relationship between himself and his surrounding while reading his poems. Hafez with his universal and centrifugal view could unify and include all the domains raised in various theories such as: Kant's critical thinking, the feelings of empiricists, the lived experiences of phenomenologists such as Merleau-Ponty and Sartre, dialectics and Bakhtin's symbolic words, freedom and liberation of thought, Merleau-Ponty and Heidegger's questioning, polyphony and imaginary forms the peak of Bakhtin and Bachelard imagination and feeling.

CONCLUSION

By reading Hafez's poems, man first frees his mind of all visual environmental information and then finds himself in a pure and emotional world. Hafez's poetry challenges human beings internally in two axes of horizontal and vertical imagination, that is, the peak of "imaginary forms" or the "polyphony" that is effective in poetic texts to arouse all the inner and outer senses of the man. There is a new and fresh experience of contradictions in poetry, which sometimes exaggerates with the language of humor and sometimes with criticism and therefore, deconstructs the whole structure of readers' mind instantly. This deconstruction is accompanied by suffering and pain, such as the concept of "love" present in Hafez's poetry. The continuous and successive revolutions between man and the existing phenomena in poetry are an internal agreement among the person (what the environment has made of him), the self (what is inside each person in a transparent way), and others (stereotypes refined by deconstruction). The results are "endless self-discovery" and

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

"awakening" or the way of "becoming a human architect" which are presented in a model. Its purpose is to refine the mind of architectural learners from the endless invasion of information from the environment, and other sources. To achieve that, the significant position of Hafez's poetry is depicted in a continuous rotation model by applying effective learning elements of becoming a human architect, namely "self-consciousness" and "human lived experiences".

NOVELTY

Education of Iranian architecture needs reading local doctrines such as Hafez's viewpoints. His worldview can be effective in the process of being an architect.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Volume 13
Issue 3
Summer 2021

BIBLIOGRAPHY

- Ahi, M., & Taheri, M. (2019). *Naqd va tahlil-e nazariye-ye sāxt šekani Derrida dar fahm-e motun* [A critique and analysis of Derrida's deconstruction theory of understanding texts]. *Naqd va Nazar*, 24(1), 127-149. doi: 10.22081/JPT.2019.67095
- Ashoori, D. (1998). *Še'r-o andiše* [Poetry and thought]. Tehran, Iran: Našr-e Markaz.
- Bachelard, G. (2013). *Butiqa-ye Fazā*. [The Poetics of Space] (M. Kamali & M. Shirbacheh Trans.). Tehran, Iran: Rowšangarān va Motāle'āt-e Zanan. (Original work published 1994)
- Bakhtin, M. (/2019). *Butiqā-ye Dostoevsky: Zibāšenāsi-ye āsār-e Dostoevsky* [Problems of Dostoevsky's Poetics] (E. Soleymani, Trans.). Tehran, Iran: Navā-ye Maktub. (Original work published 1998)
- Barati, M., & Emami, N. (2014). *Mafhum šenāsi- e še'r va mesdaqha-ye ān* [Understanding the concept of poetry and its instances]. *Journal of Literary Criticism and Rhetoric*, 3(1), 103-122. doi: 10.22059/JLCR.2014.52692
- Blackmore, S. (2020). *Zen va honar-e āgāhi* [Zen and the Art of Consciousness] (M. Kanani, Trans.). Tehran, Iran: Našr-e Mosallas. (Original work published 2011)
- Clarke, M. F. (2013). *Jean Labatut and Éducation à pied d'œuvre: The Princeton Architectural Laboratory*. *The Princeton University Library Chronicle*, 74(2), 178-209.
- Ebrahimi Asl, H., Panahi, S., & Foroutan, M. (2017). *Šenāxt- e mo'allefe-ye parallax va rišeyabi ān dar falsafe-ye tarāhi-e Steven Holl: nemune-ye mowredi: muze-ye Helsinki, ektešāfāt-e darun va tesseract-e zaman* [Recognition of the component of parallax and finding its roots in forming the design philosophy of Steven Holl: Case studies: Helsinki museum, explorations of in and tesseract of time]. *Bāgh-e Nazar*, 14(50), 65-74.
- Emami, S.A., Dehghan Nayeri, N., Rahnavard, Z., & Nori Saeed, A. (2012). *Raveššenāsi- ye tahqiq-e keyfi: padidaršenāsi* [Qualitative research methodology: phenomenology]. *Journal of Holistic Nursing and Midwifery*, 22(68), 56-63.
- Esfandiari, S. (2010). *Cogito-ye Descartes va jahāt-e tārixi-ye ān dar andiše-ye Augustine va ensān-e moalaq-e Ibn Sina* [Descartes' Cogito and its historical aspects in the thought of Augustine and Ibn Sina's "Suspended Man"]. *Tāriḫ-e Falsafe*, 1(1), 35-62.
- Falamaki, M. M. (2012). *Aslha va xāneš-e me'māri-ye Irāni* [Principles and reading Iranian architecture]. Tehran, Iran: Našr-e Fazā.
- Fletcher, B. (1905). *A History of Architecture on the Comparative*. London: Batsfort.
- Gholamhosseinzadeh, G. R. (2007). *Hafez va manteq-e mokāleme-ye Bakhtin-i va ašār-e Hafez-e Širāzi* [Hafez and the logic of Bakhtini's conversation and poems of Hafez Shirazi]. *Research in Contemporary World Literature*, 39, 95-110.
- Greenlee, C., & Hinders, K. (2011). *Juhani Pallasmaa: Plym distinguished professor in architecture 2010-2011*. Champaign, IL: School of Architecture, University of Illinois at Urbana-Champaign.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Haghir, S., & Kamelnia, H. (2015). *Nazariye-ye modernite dar me'māri* [Theory of modernity in architecture] (F. Rezvan, ed.). Tehran, Iran: Tehran University.
- Heidegger, M. (2002). Še'r-e zabān va andiše-ye rahā-yi: haft maqāle az Martin Heidegger hamrāh bā zendegināme-ye tasvir-i Heidegger [Poetry, language, thought and gelassenheit: seven articles by Martin Heidegger] (A. Manouchehri, Trans.). Tehran, Iran: Mowlā. (Original work published 1971)
- Hicks, S.R.C. (2012). Tabyin-e post modernism: šakgerā-yi va susiyalism az Rousseau tā Foucault. [Explaining postmodernism: skepticism and socialism from Rousseau to Foucault] (H. Poursafir, Trans.). Tehran, Iran: Qoqnu. (Original work published 2004)
- Hill, J. (2017). *Merlowponti barāye me'mārān*. [Merleau-Ponty for architects] (G. Saleh Karimi, Trans.). Tehran, Iran: Fekr-e Now. (Original work published 2009)
- Hume, D. (2016). *Resāle-yi darbāre-ye tabiat-e ādami: ketāb-e aval: darbāb-e fahm* [A Treatise of Human Nature] (J. Peykani, Trans.). Tehran, Iran: Qoqnu. (Original work published in 2003)
- Keshavarzi Eishabadi, S. (2009). Negāhi gozarā bar tārixče-ye mae'nā-ye fenomen va taqvim-e ān dar fenomenoloži-e Hegel va Husserl [A comparative study Hegel and Husserl's notions of phenomenon and phenomenology]. *Philosophical Investigation*, 5(15), 97-102.
- Newman, L. (2019). Descartes' Epistemology. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/descartes-epistemology>.
- O'Brien, M. (2004). Commentary on Heidegger's "The Question Concerning Technology", In A. Cashin and J. Jirsa (Eds). *Thinking Together: Proceedings of the IWM Junior Fellows' Conference, Winter 2003*. Vienna: IWM Junior Visiting Fellows' Conferences, Vol. 16.
- Otero-Pailos, J. (2005). *Phenomenology and the Rise of the Architect-Historian*. New York: Columbia University.
- Pallasmaa, J. (2016). Xiyāl-e mojasam: taxayyol va xiyālpardāzi dar me'māri. [The embodied image: imagination and imagery in architecture] (A. Akbari, Trans.). Tehran, Iran: Parhām-e Naqš. (Original work published 2011)
- Partovi, P. (2015). *Padidāršenāsi-ye makān* [Phenomenology of place]. Tehran, Iran: Tarjome'-e va Našr-e Āsar-e Honari.
- Pombo, F., Bervoets, W., & De Smet, H. (2015). Phenomenology for Introductory Architectural Analysis Courses: The pentagon methodological approach. *Design and Technology Education: An International Journal*, 20(2), 58-69.
- Ragers, C.R. (2018). *Honar-e ensān šodan: Ravāndarmāni az didga-e yek darmāngar*. [On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy] (M. Milani, Trans.). Tehran, Iran: Našr-e Now. (Original work published 1995)
- Rohani Ravari, M., & Talebzade, H. (2012). Ensānšenāsi dar andiše -ye Kant [Anthropology in Kant's thought]. *Metaphysic*, 3(11), 73-88.

- Safian, M. J. (2019). Barasi moqayesei maffhume padidar nazd-e Kant va Heidegger, delalatha va natayej-e har yek [Kant and Heidegger on Phenomenon: a Critical Comparison]. *Philosophical Investigation*, 13(26), 233-246. doi: 10.22034/JPIUT.2019.8029
- Shafiei Kadkani, M. R. (1996). *Sovar-e xiyāl dar še'r-e Fārsi: Tahqiq-e enteḡādi dar tatavor-e imāžhā-ye še'r-e Fārsi va seyr-e nazariye-ye belāqat dar eslām va Iran* [Poetic imagination in Persian poetry: A critical study on the evolution of Persian poetry images and the development of rhetoric theory in Islam and Iran]. Tehran, Iran: Āgāh.
- Shafiei Kadkani, M. R. (2001). *Advār-e še'r-e Fārsi az mašrutiyat tā soḡut-e saltanat* [The periods of Persian poetry from the constitutionalism to the fall of the monarchy]. Tehran, Iran: Soxan.
- Shayegan, D. (2009). *Sāhat-e bineš-e Hafez: Naqd-e adabi* [The area of Hafez's insight: literary criticism]. *Boxārā*, 72,73, 72-55.
- Shayegan, D. (2014). *Panj eqlim-e hozur* [Five realms of existence]. Tehran, Iran: Farhang-e Moāser.
- Smith, D. W. (2018). Phenomenology. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrived from <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/phenomenology>.
- Watson, R. (2007). *Cogito, Ergo Sum: The Life of René Descartes*. Boston: David R. Godine.
- Willis, P. (2001). The "Things Themselves" in Phenomenology. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 1(1), 1-12. doi: 10.1080/20797222.2001.11433860
- Wood, A. W. (2003). Kant and the problem of human nature. In B. Jacobs, and P. Kain (eds.), *Essays on Kant's Anthropology* (pp. 38-59). Cambridge: Cambridge University Press.
- Yorgancioglu, D. (2004). *Steven Holl: A Translation of Phenomenological Philosophy into the Realm of Architecture* (A Thesis Submitted to the Graduate School of Natural and Applied Sciences). Middle east Technical University. Retrieved from <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12605414/index.pdf>
- Zumthor, P. (2015). *Rahyāft-e padidāršenāsi dar andiše-ye Peter Zumthor*. [Phenomenology in Peter Zumthor's architecture] (M. Nikfetrat, S. Mirgozar Langaroudi, Trans.). Tehran, Iran: Elm-e Me'mār.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

خوانش آموزه‌های اندیشه‌ساز و تجربه‌های زیست‌شده حافظ در راه خودیافتگی انسان معمار

هیوا رحمانی^۱، محمدرضا پورزرگر^۲، بهروز منصوری^۳

دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۱۷؛ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۰۱

چکیده

آموخته‌های معماری امروز تحت تأثیر استیلای هژمونی‌های مرکزگرا، هجوم اطلاعات و تکنولوژی موجب تسخیر روح انسان شده است که منجر به تبلور اشکال جدید خلیات فردی به جای خلاقیت شده است. تغییر یادگیری فرایند انسان معمار به معنای رهایی ذهن از انباشتگی‌های اطلاعات و خوانش آموزه‌های مؤثر به واسطه تجربه‌های زیست‌شده انسانی حاوی روح و احساس هدف پژوهش است. مطالعه حاضر به روش اسنادی، و به منظور شناخت روابط انسان با محیط به خوانش آثار پدیدارشناسان حوزه انسان، ذهن و خیال، و ریشه‌های درون‌مرزی مؤثر بر برقراری پیوند انسان با پدیده‌های محلی، همچون ادبیات، پرداخته است. با خوانش نظریه‌های شناخت جهان هستی و دیدگاه‌های محورگرایی، به وجوه گم‌گشته «چگونه انسان شدن» پی برده شد. در ابتدای قرن بیستم جریان فکری فلسفی پدیدارشناسی شکل گرفت که اساس هستی‌شناسی را تجربیات زیست‌شده انسانی دانست. سپس از فلسفه محض به جریان حوزه «اندیشه» و «یادگیری خودیافته» تغییر مسیر داد و با برقراری پیوندی چندوجهی میان رشته‌ها و تجربه‌های زیست‌شده انسانی، در مدارس معماری مطرح شد. شناخت فرایند خودیافته «انسان معمار» جهت کسب تجربه‌های فردی با کیفیت و خلق پدیده‌های معماری انسانی از یافته‌های این مقاله است که در دو وجه مورد مطالعه قرار گرفت: ۱) خواندن منابع و ریشه‌های غنی درون‌مرزی؛ و ۲) آموختن چگونه اندیشیدن به منزله نگاه جهان‌شمول. خوانش شعر حافظ و تجربه زیسته‌اش در فرایند یادگیری معماری موجب خودیافتگی و پالایش ذهن می‌شود. در این راه انسان فراگیرنده به بیداری دست می‌یابد که در قالب مدلی ترسیم شده است.

کلیدواژه‌ها: خودیافتگی، بیداری، انسان معمار، پالایشگری ذهن، پدیده شعر حافظ

۱. گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۲. گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
moh.pourzargar@iauctb.ac.ir
۳. گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز، تهران، ایران

۱. مقدمه

ظهور مدرنیسم و تهاجم آرمان‌های غرب در ساختار آموزش آکادمیک معماری معاصر ایران نوعی از معماری کلیشه‌ای را به وجود آورده است که با وجود پیشینه و غنای فرهنگی جایی برای بروز و رشد «احساسات انسانی» و «فضاهای خیال‌انگیز» دیده نمی‌شود. بسیاری از آموخته‌های معماری امروز استیلای هژمونی‌های نوظهور و تسخیر روح انسان توسط تکنولوژی‌های نوین و بمباران اطلاعاتی را نشان می‌دهد (پالاسما^۱، ۱۳۹۵، ۲۳). محصول این عملکرد، تبلور اشکال جدید خلیقات فردی به جای خلاقیت فردی است که موجب شده رفتارهای فاشیستی فردی بیش از هر زمانی در میان جامعه معماران دیده شود. محصولات معماری حاضر نشان‌دهنده بی‌ثمر بودن آموزش و یادگیری در انتقال مفاهیم از فردی به فرد دیگر است. تغییر یادگیری از طریق تجربه‌های فردی و اکتشاف در دنیای معناها مورد بحث مقاله حاضر است. در این فرایند، هدف تنها افزایش دانش نیست بلکه چگونگی بیداری، اندیشیدن و فکر کردن مبنای آموختن است که منجر به خودشکوفایی و متعالی ساختن خویشتم می‌گردد. رشد و پرورش نگاه نو معمار به پدیده‌ها و گسترش پیوند ذهنی میان پدیده‌ها (انسان و طبیعت - انسان و انسان) حلقه گم‌شده آموزش معماری ایران است که برای حل این مهم، نیاز به برقراری ارتباط با جهان دگر رشته‌ها دارد. در این پیوند میان‌رشته‌ای خوانش گستره‌های انتزاعی ادبیات کهن قابل ملاحظه است؛ چراکه ادیبان پارسی بیش از دیگر هنرمندان با مقوله خیال و تصرف ذهنی در برقراری پیوندی نو میان روابط و مفاهیم ساده طبیعت و انسان سروکار داشته‌اند.

امروزه شهرهای ما فارغ از احساسات نافذ انسانی پر از ساختمان‌هایی هستند که نبودشان بهتر از بودنشان است. بررسی ماهوی معماری کنونی نمایانگر آن است که پدیده‌های معماری امروز به دور از معنا و محتوا از شرق تا غرب، جنوب تا شمال به صورتک‌های مشابهی تبدیل شده که حاصل آموزه‌های نادرستی است که معماران ایرانی در این سال‌ها تجربه کرده‌اند. این در حالی است که در مواجهه با فضاهای معماری ایران

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۰۲

دوره ۱۳، شماره ۳
تابستان ۱۴۰۰
پیاپی ۵۱

1. hégémonie
2. Pallasmaa

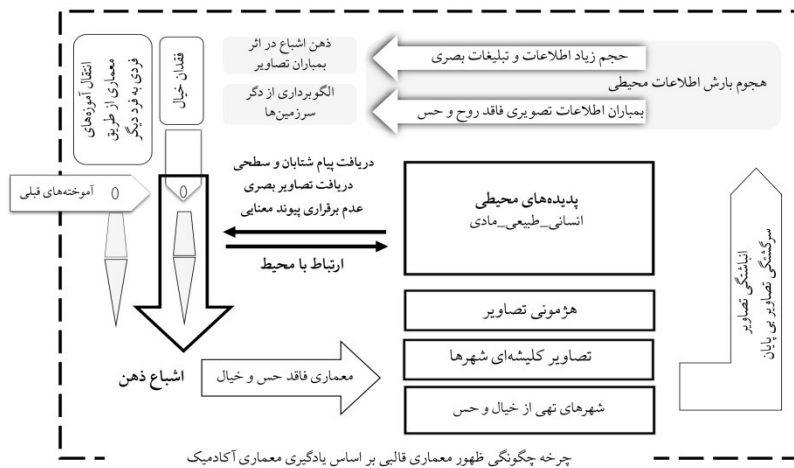
گذشته، پیوسته جلوه‌هایی از اندیشه‌های ادبی و خیالی نمایان است. نبود مهارت لازم جهت ارتباط صحیح انسان با خویشتن، برقراری تماس با محیط و پیوند میان پدیده‌های مختلف انسان‌ساز منجر به گم‌گشتگی و در ماندگی ذهنی در این فرایند یادگیری شده است حاصل تداوم آن ساختن ماده صرف، و نه ساختن خیال و احساس، شده است.

با این توصیف انسان به‌عنوان بخش حیاتی ارتباطات محیطی زمانی که به‌دور از هرگونه تجربه «ذهنی—خیالی» به طراحی کالبد فیزیکی محیط پردازد، ساختمان‌ها به مثابه موجودیت کمی و بدنمند در قالب فرآورده‌های دست‌دوم دیگر فرهنگ‌ها ظاهر می‌شود. خلاء این فضای اندیشه خود دلیلی است بر تأمل در محتوای آموزه‌های معماری و تدوین سبک و سیاق نگریستن به مفاهیم و ژرفای معماری ایران.

دنیای ارتباطات شتابان امروز، محورگرایی غرب، هژمونی تکنولوژی و بارش بی‌پایان تصاویر موجب فقدان تجربه تخیل و پیدایش فضاهای خیال‌انگیز شده است (همان، ۲۳). نبود یادگیری آموزه‌های میان‌رشته‌ای به‌روز در معماری معاصر ایران منجر به کاهش «صور خیال» در پدیده‌های انسان‌ساز شده است؛ چراکه دانش‌آموختگان آکادمیک معاصر ایران به‌دور از مهارت‌های خیالی در خلق معنا‌های ذهنی با الگوبرداری تصویری از معماران دگر سرزمین‌ها دست به ساخت می‌زنند. در سال‌های اخیر نبود احساسات نافذ انسانی در تجربه‌کنندگان فضاهای معماری دغدغه همه ژرف‌اندیشان و علاقمندان این حوزه شده است (فلامکی، ۱۳۹۱، ۲۰).

این مقاله براساس نگاه و پیش‌بینی انتزاعی در معماری می‌کوشد از طریق فهمی نو و ایجاد ارتباط میان معماری و دیگر پدیده‌های تجربی—ذهنی، بازساخت اندیشه‌های معمارانه را میسر سازد. نمودار شماره (۱) چرخه چگونگی ظهور معماری قالبی بر اساس یادگیری صرف از طریق نظام آکادمیک را نشان می‌دهد. براساس این چرخه، بارش اطلاعات محیطی و بمباران اطلاعات تصویری فاقد روح و احساس در کنار انتقال یادگیری از طریق فردبه‌فرد منجر به اشباع ذهن انسان می‌شود. معمار در این فرایند یادگیری با ذهن اشباع‌شده در ارتباط با پدیده‌ها با نگاهی مادی به دریافت پیام‌ها می‌پردازد. بنابراین، معماری حاصل این نگاه، تصاویر کلیشه‌ای فاقد خیال و احساسی می‌شود که امروزه در شهرهای معاصر ایران به‌وفور نمایان شده است.

نمودار ۱. چرخه ظهور معماری قالبی بر اساس یادگیری توسط ذهن اشباع شده

با این توصیف، مقاله حاضر به دنبال پاسخ به این سؤال است که چگونه از طریق شناخت روابط انسان با محیط و پیوند پدیده‌ها می‌توان به اصلاح فرایند اندیشه‌سازی انسان معمار پرداخت؟ همچنین، اهدافی که این مقاله دنبال می‌کند عبارت است از: (۱) بازشناخت آموزه‌های شکل‌دهنده اندیشه و خیال معمار از طریق خوانش دیدگاه‌های نظری مختلف؛ و (۲) خوانش راهکارهایی جهت یادگیری از تجربه‌های زیست‌شده انسانی دارای روح و احساس.

۲. پیشینه تاریخی ارتباط انسان با جهان هستی

ساختار آموزشی مرکزگرای امروز نخست تحت تأثیر مبانی فلسفی غرب و ارتباط با جهان هستی با نگاه محوریت انسان شکل گرفته است. از این رو، شناخت مبانی فکری و فلسفه مدرن غرب (اروپا) در این بخش مورد توجه قرار گرفته است.

۱-۲. پیشگامان فلسفه مدرن غرب و عصر روشنگری

تاریخ نگاران آغاز تحولات فکری انسانی را از دوران نوزایی اروپا در قرن چهاردهم، و شکل‌گیری تحولات فلسفی مدرن را در قرن هفدهم بر مبنای تفکرات اومانیزم^۱ (حقیر و

1. Humanism

کامل‌نیا، ۱۳۹۴، ۱۹) می‌دانند که آغازی بر فصل جدید و تحولات نو در آموزه‌های فکری قرن بیستم است. در این خصوص، دیدگاه سه نظریه‌پرداز فلسفه غرب رنه دکارت^۱، دیوید هیوم^۲ و ایمانوئل کانت^۳ به‌عنوان نظریه‌پردازانی که بر جایگاه انسان «من» در فرایند شناخت و ادراک (سوژه و ابژه) و نقش محورگرایی انسان در ارتباط با جهان هستی تأکید داشته‌اند مورد مطالعه قرار گرفته است.

دکارت راه شناخت و معرفت‌شناسی جهان هستی را بر پایه «خود» یا «عقل» می‌داند (نیومن^۴، ۲۰۱۹). اوج محوریت دادن من خودآگاه به‌عنوان انسان مستقل و ناظر در جهان هستی در جمله معروف دکارت نمود پیدا می‌کند: «من می‌اندیشم پس هستم»^۵ دکارت برای اینکه بنای همه چیز را شک بگذارد از نقطه آغازین یقین «خود» یا «فاعل شناسنده» شروع می‌کند (واتسون^۶، ۲۰۰۷). دکارت میان خود و جوهره وجودی آن «نفس» یا بدن یا جسم تمایز قائل است. بنابراین، «عقل» و «نفس» دکارتی به معنای «خود» مقدم بر جسم و جهان مادی است (اسفندیاری، ۱۳۸۹، ۳۸). از این رو، شاید بتوان دوره دکارت را دوره عقل‌گرایی روشنگری به‌جای عصر روشنگری و او را سردمدار راسیونالیسم^۷ (اصالت عقل) دانست (حقیق و کامل‌نیا، ۱۳۹۴، ۵۵).

هیوم راه شناخت و ارتباط انسان با جهان هستی را بر پایه احساس می‌داند. او بر اساس دو مفهوم انطباق و تصور، که منشاء تجربی دارند، هر امر غیرتجربی را بی‌اعتبار می‌داند. از این رو، مفهوم اساسی علیت را، به‌دلیل اینکه منشأ تجربی ندارد، رد می‌کند. هیوم با نفی علیت به بالاترین درجات شکاکیت و نظریه اسکپتسیسم^۸ می‌رسد (همان). او با صراحت تمام در رساله خود «درباره طبیعت آدمی» بیان می‌کند که من چیزی جز یک انسان شکاک نیستم و بدین‌سان هویت شخصی انسان خردمند را به چالش می‌کشاند. هیوم ادراک ذهنی

1. René Descartes
2. David Hume
3. Immanuel Kant
4. Newman
5. cogito
6. Watson
7. rationalism
8. scepticism

انسان را به دو قسم متمایز انطباع و تصور تقسیم می‌کند. هر انطباعی که توسط ذهن انسان نمایان می‌شود خود را در قالب تصور ظاهر می‌کند و در این فرایند حافظه و قوه تخیل از ابزارهای اساسی محسوب می‌شود (هیوم، ۱۳۹۵).

کانت برجسته‌ترین متفکر ضدروشنگری است که بر تمام اندیشه‌های سده نوزدهم مسلط بود. او نه با راسیونالیست‌ها (عقل‌گرایان) توافق داشت و نه با امپرسیسیست‌ها^۱ (تجربه‌گرایان). او معتقد است نه از طریق «پراگماتیسم^۲» و نه از طریق «شکاکیت»، نمی‌توان به «حقیقت» رسید؛ بلکه برای تحصیل «حقیقت» راه سومی به عنوان «اندیشه انتقادی^۳» را مطرح می‌کند. به عقیده کانت، آدمی برحسب ذهن خود، یا به عبارتی دقیق‌تر، با مفاهیم ذهنی خود به کشف قانون‌های طبیعت می‌پردازد و این آگاهی و شناخت از جهان هستی محصول مواجهه ذهن با عین است (حقیر و کامل‌نیا، ۱۳۹۴، ۶۹-۵۳). کانت با نگاهی نو «انسان» را تعریف می‌نماید که این جهان‌بینی حاصل اندیشه انتقادی اوست. در توصیف «انسان» خود فرد دیگر تنها مد نظر قرار نمی‌گیرد (روحانی راوری و طالب‌زاده، ۱۳۹۰، ۸۷)، بلکه به توصیفی از طبیعت انسان در وجوه اجتماعی او، تمدن، جامعه‌پذیری و تأثیرات آن می‌پردازد و سعی می‌کند وجوه فردی و جمعی انسان را همزمان ارائه دهد (وود^۴، ۲۰۰۳). بر این اساس، «من» عصر روشنگری در تعبیر انسان از دید کانت تغییر می‌کند و سوژه‌ها خودش را در ابژه‌ها نهاده است. این نوآوری در تعبیر انسان را می‌توان آغاز مسیر شناخت‌شناسانه «پست‌مدرنیسم» دانست چرا که پس از کانت نظم جهان به «ذهن» وابسته می‌شود (هیکس^۵، ۱۳۹۱). بسیاری معتقدند نظریه «انتقادی» کانت بعدها مبنای اساسی اندیشه «ایدئالیسم‌های^۶» آلمانی قرار گرفته است (حقیر و کامل‌نیا، ۱۳۹۴، ۶۹-۵۳). جدول شماره (۱) دیدگاه‌ها و افکار کلیدی این سه نظریه‌پرداز را حول مفاهیم به‌کار رفته «انسان» یا «خود» در رابطه با جهان هستی از منظر مرکزگرایی نشان داده است.

1. Empericism
2. Pragmatism
3. critical thinking
4. Wood
5. Hicks
6. Idealism

جدول ۱. مروری بر دیدگاه نظریه‌پردازان تأثیرگذار ادراک هستی با رویکرد مرکزگرایی

نظریه‌پرداز	نظریه	دیدگاه	شرح نظریه
راسیونالیسم اصالت خرد	رنه دکارت (عقلگرا) عصر روشنگری قرن ۱۶ و ۱۷	<ul style="list-style-type: none"> • «من» دکارتی نفسی است. • عقل و نفس مقدم بر شیء است. • محوریت عقل در جست‌وجوی حقیقت. • رابطه یک طرفه عقل‌گرایی را به‌منظور حصول معرفت بیان می‌کند. • انسان قادر به شناخت نفس خویش به‌نحو شهودی است نه استنتاجی. • اصالت سوژه (عقل). 	<ul style="list-style-type: none"> • آغازگر فلسفه تعقلی؛ • معرفت‌شناسی از دیدگاه تأملات بر اصالت فاعل (من‌خودآگاه)؛ • سوپژکتیویست؛ • دوگانه‌انگاری روح و جسم • دو جوهر مستقل برای سوژه (عقل) و ابژه (جهان پیرامون یا شیء) می‌بیند.
دیوید هیوم (تجربه‌گرایی) قرن ۱۸	اسکپتسیزم (شکاکیت)	<ul style="list-style-type: none"> • انسان برای آموختن به سیستم آموزشی نیاز دارد که جای منطق احساس را در مرکز خود قرار می‌دهد. • چیزی به نام «خویش‌شن مرکزی» دکارت وجود ندارد و همیشه شکاکانه به دنیا نگاه می‌کند. • اصالت ابژه‌ها • حافظه، خیال، عقل اساس شناخت ما از جهان 	<p>تأثیرپذیری: آگوستین^۱ (از اندیشمندان قرون وسطی) اولین کسی که فکر انسان را دلیل بر وجود می‌داند.</p>
		<ul style="list-style-type: none"> • «من» چیزی جز انسان شکاک نیست. محور احساس و تجربه 	<p>تأثیرپذیری: تحت‌تأثیر تجربه‌گرایی جان لاک و جرج بارکلی^۲</p>
ایمانوئل کانت (اندیشه انتقادی) قرن ۱۹ فلسفه جدید	کریتیسیسم ^۳ (انتقادی)	<ul style="list-style-type: none"> • «من» کانت پوست می‌اندازد و تغییر می‌کند به «خود استعلانی» • گشودن طریقی بینابین تجربه‌گرایی و عقل‌گرایی • آگاهی و شناخت محصول مواجهه ذهن با عین است. • سوژه‌ها خودش را در ابژه‌ها نهاده است. • آدمی با مفاهیم ذهنی خود به کشف قانون‌های طبیعت می‌پردازد و شناخت جهان دست می‌یابد. 	<ul style="list-style-type: none"> • فیلسوف خردگرای آلمانی • نقد عقل محض، نقد عقل عملی، نقد قوه حکم • معرفت‌شناسی (وحدت کثرت شهودی) • عین و عینیت • سوژه استعلانی
		<ul style="list-style-type: none"> • «من» کانت پوست می‌اندازد و تغییر می‌کند به «خود استعلانی» • گشودن طریقی بینابین تجربه‌گرایی و عقل‌گرایی • آگاهی و شناخت محصول مواجهه ذهن با عین است. • سوژه‌ها خودش را در ابژه‌ها نهاده است. • آدمی با مفاهیم ذهنی خود به کشف قانون‌های طبیعت می‌پردازد و شناخت جهان دست می‌یابد. 	<p>تأثیرپذیری: علیت هیوم بیداری از خواب دگماتیسم و جزمیت را منجر شده است.</p>
		<ul style="list-style-type: none"> • «من» کانت پوست می‌اندازد و تغییر می‌کند به «خود استعلانی» • گشودن طریقی بینابین تجربه‌گرایی و عقل‌گرایی • آگاهی و شناخت محصول مواجهه ذهن با عین است. • سوژه‌ها خودش را در ابژه‌ها نهاده است. • آدمی با مفاهیم ذهنی خود به کشف قانون‌های طبیعت می‌پردازد و شناخت جهان دست می‌یابد. 	<p>تأثیرپذیری: علیت هیوم بیداری از خواب دگماتیسم و جزمیت را منجر شده است.</p>

1. Augustine
2. John Locke & George Berkeley
3. criticism

با مرور نظریه‌های بنیادی شناخت و ادراک (ارتباط انسان و جهان هستی) از منظر دکارت، هیوم و کانت مشخص شد که در انقلاب فکری فلسفه غرب، که همچنان ردپای آن در ساختار آکادمیک معماری ایران نیز نقش دارد، ساختار فکری بر پایه محورگرایی محض است. بعد از کانت در قرن بیستم جنبش‌های فکری متعددی پدیدار شد که جریان فکری پدیدارشناسی بیشترین تأثیر را در حوزه انسان و تجربه زیست‌شده‌اش داشته است.

۲-۲. در آمدی بر پدیدارشناسی پس از عصر روشنگری

شاید بتوان پدیدار^۱ را از با سابقه‌ترین واژه‌های به کار رفته در تاریخ فلسفه غرب دانست که در آثار افلاطون، هیوم، کانت، هگل، هوسرل، هایدگر و مرلوپونتی^۲ مفهومی کلیدی داشته است (صافیان، ۱۳۹۸). بحث‌های مفصل شناخت و ارتباط ابژه با سوژه در عصر روشنگری مقدمات ظهور دوباره واژه «فنومن» را، در تاریخ فلسفه فراهم کرده است^۳ (کشاورزی عیش‌آبادی، ۱۳۸۸، ۹۷).

در ابتدای قرن بیستم یک جریان فکری به عنوان «پدیدارشناسی» شکل گرفت. این جریان فکری، مبنا و اساس هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی را اندیشه انسان و تجارب زیسته‌اش دانسته است. پدیدارشناسی، اساساً مطالعه تجربه زیسته یا جهان زندگی است که به وسیله فردی زیسته می‌شود. بسیاری ادmond هوسرل را بانی و مبنای جنبش پدیدارشناسی می‌دانند که اندیشه او بر کل فلسفه اروپایی نفوذ قابل ملاحظه‌ای گذاشت (اسمیت^۴، ۲۰۱۸) و حتی بعدها این جنبش وارد دیگر حوزه‌هایی همچون زبان‌شناسی، علوم اجتماعی، علوم انسانی و نیز حوزه پزشکی شد (امامی سیگارودی، دهقان‌نیری، و رهنورد، و نوری سعید، ۱۳۹۱، ۵۶).

بر این مبنا پدیدارشناسی فلسفه غرب را می‌توان به‌عنوان یک طرز فکر به‌لحاظ مفهومی به دو دوره تاریخی «پیش از هوسرل» و «پس از هوسرل» تقسیم کرد. در مقطع زمانی قبل از هوسرل، عمدتاً فهم و ادراک هستی مورد توجه قرار گرفت. هگل از چهره‌های مطرح این بازه از

1. Phenomenon

2. Hegel, Husserl, Heidegger, & Merleau-Ponty

۳. واژه یونانی $\varphiαινόμενον$ که لفظ «فنومن» از آن اخذ شده است به معنای «خود را نشان دادن» است. که برای اولین بار در میان یونانیان مطرح شده است. آنها آنچه در عالم خارج از ذهن وجود دارد را «نومن» و آنچه که بر ذهن آشکار می‌شود را «فنومن» می‌نامند.

4. Smith

«پدیدارشناسی روح» به عنوان راه توصیفی علمی و به منظور شناخت «روح فی نفسه» سخن گفته است. هوسرل به عنوان نقطه آغازین، از اصطلاح پدیدارشناسی به منظور «روش بیداری» و هم برای «اصول و مبادی فکری» نام برده است. بسیاری از متفکران این حوزه پدیدارشناسی هوسرل را «پدیدارشناسی استعلائی» عنوان می‌کنند. هوسرل ظاهر شدن یا پدیدار شدن عالم را ناشی از تلاش مصمم و تخلیه ذهن از پیش فرض‌ها و التفات ذهن انسان می‌داند. او بازگشت به سوی خود اشیاء^۱ را شعار اصلی پدیدارشناسی اعلام کرده؛ چراکه شهود و بصیرت را ضرورت نیل به شناخت می‌داند (ویلز^۲، ۲۰۰۱).

هوسرل آگاهی را به منزله درجه‌ای گشوده به جهان هستی توصیف می‌کند و دنیا را زمانی واجد معنا می‌داند که به شهود دست یابد. ذهن و آگاهی را شرط اصلی ظهور عالم می‌داند که این ظهور یا ظاهر شدن همان چیزی است که هوسرل آن را «پدیدار» و شناخت آن را «پدیدارشناسی» می‌خواند (پرتوی، ۱۳۹۴، ۳۵-۲۷). دوره زمانی بعد از هوسرل پدیدارشناسی به چند شاخه تقسیم شد. در آلمان هایدگر روش پدیدارشناختی هوسرل را پذیرفت ولی جنبه استعلایی آن را با کتاب هستی و زمان مورد نقد قرارداد، سپس در دوره دوم زندگی خود با کتاب «پرسش از تکنولوژی» با نگاهی فلسفی تکنولوژی را ابزاری انسانی در ارتباط و انکشاف حقیقت مطرح کرد (اوبرین^۳، ۲۰۰۴). در فرانسه مرلوپونتی روایتی اگزیستانسیالیستی^۴ از پدیدارشناسی هوسرل ارائه کرد و جنبه استعلایی و سوپرتکتیو آن را با الهام از اگزیستانسیالیسم هایدگر و پل سارتر^۵ مورد انتقاد قرار داد (امامی سیگارودی، دهقان‌نیری، رهنورد، و نوری سعید، ۱۳۹۱، ۵۶). سپس در فضای تفکر پست‌مدرن فرانسه، ژاک دریدا^۶ با طرح راهبر ساخت‌شکنی در مقابل پدیدارشناسی جریانی نو را در زمینه حوزه علوم انسانی مطرح کرد. او پدیدارشناسی را مبتنی بر سه مرحله کاستن، ساختن و ساخت‌شکنی دانست. دریدا ساخت‌شکنی را به عنوان نوعی استخراج تفسیرهای آشکار و پنهان از یک بطن، که این تفسیرها نیز می‌تواند متناقض یا متفاوت باشد، با نگاهی نقدانه

1. return to the things
2. Willis
3. O'Brien
4. Existentialist
5. Paul - Sartre
6. Jacques Derrida

مقابل باورهای یقینی و فلسفی مطرح کرد (آهی و طاهری، ۱۳۹۸، ۱۳۲-۱۳۱). اینجا بود که جریانات فلسفی قرن بیستم با رشته‌های دیگر همچون زبان‌شناسی، ادبیات و رشته‌های انسانی مرتبط گردید تا از این طریق مسیر جدیدی برای دستیابی به شناخت یا آگاهی از طریق تجربیات انسان یا به عبارتی آموزه‌های مختلف از تجربیات زیست‌شده مطرح شود. جدول شماره (۲) به مرور و معرفی جریانات فکری «پدیدارشناسی» و تفکرات کلیدی هر صاحب‌نظر به تفکیک در قالب نظریه‌پردازان تأثیرگذار بر دوره معاصر پرداخته است.

جدول ۲. مروری بر نظریه‌پردازان پدیدارشناس و فلاسفه

نظریه‌پرداز	نظریه	شرح دیدگاه	تأثیر بر آموزش و یادگیری
فردریش هگل ایده آلیسم آلمانی قرن ۱۸ و ۱۹	پدیدارشناسی روح «ذهن»	<ul style="list-style-type: none"> • «روح» جنبه الهی دارد؛ • همه چیز در حال تغییر است؛ • تناقض و ناسازگاری شرط اساسی فکر است؛ • ضعف را در رواج فردیت می‌داند؛ 	<ol style="list-style-type: none"> ۱. سازش و وحدت تضادها ۲. تطابق ذهن و واقعیت ۳. شکل‌گیری اندیشه دیالکتیک^۲ افکار کلیدی: • سیالیت رابطه سوژه و ایزه مطرح می‌شود؛ • سازش تناقضات در وجود اشیا و همچنین در ذهن دیالکتیک است.
ادموند هوسرل مؤسس پدیدارشناسی قرن ۲۰ آلمان	پدیدارشناسی استعلانی ^۳ به سوی خود اشیا شهودی و بی‌واسطه (من و دیگری)	<ul style="list-style-type: none"> • تأکید بر آگوی^۴ استعلانی، • ایگو را همان دنیایی می‌دانند که افراد برای خود می‌سازند؛ • از طریق شهود اولیه به وجود و هستی خود پی می‌بریم؛ • این جهان پیوسته برای «من» حاضر است. 	<ol style="list-style-type: none"> ۱. اپوخه^۵ ۲. خودشناسی یا شناسایی «من» ایگو افکار کلیدی: • من فکری را فکر می‌کنم؛ • تأویل یا تعلیق تنها طریق دستیابی به «من استعلانی» است؛ • جهانمندی را تقلیل‌پذیر می‌داند؛
مارتین هایدگر سرآغاز تفکر متافیزیک (هستی‌شناسی) آلمان (۱۸۸۹-۱۹۷۶)	پدیدارشناسی هرمنوتیک انسان زیستنده (دازاین) ^۲	<ul style="list-style-type: none"> • تأملات او پرسش بودن است؛ • هایدگر تفکر را در قالب رابطه انسان و دنیای پیرامونش نمی‌بیند (هایدگر، ۱۳۸۱)؛ 	<ol style="list-style-type: none"> ۱. حقیقت در رهایی از داوری ۲. بودن را در عالم زبان می‌داند ۳. تفکر شاعرانه افکار کلیدی: • شناخت جهان از مقام پرسش اتفاق می‌افتد؛ • (پرسش از تکنولوژی) • اساساً هستی انسان در عالم است و هرگز از انسان منفصل نمی‌گردد.

1. The Phenomenology of Spirit
2. Dialectic
3. ranscendental phenomenology
4. ego

۵. Epoché واژه‌ای از زبان یونانی باستان که لحظه‌ای نظری را وصف می‌کند که تمامی قضاوت‌ها درباره وجود یا هستی جهان خارجی و در نتیجه تمام کنش‌ها در جهان به حالت تعلیق در می‌آید.

2. dasein

نظریه‌پرداز	نظریه	شرح دیدگاه	تأثیر بر آموزش و یادگیری
ژان-پل سارتر اگزیستانسیالیسم فرانسه (۱۹۰۵-۱۹۸۰)	اصلت وجودی انسان	<ul style="list-style-type: none"> • انسان با هستی آغاز می‌شود؛ • انسان چیزی نیست جز مجموعه‌ای از اعمالش، (هستی و نیستی)؛ • ابژه از سوژه جدا هست. 	<p>۱. نگاه انتقادی</p> <p>۲. مذموم شمردن عادت‌ها</p> <p>۳. پارادوکس^۱ افکار کلیدی:</p> <ul style="list-style-type: none"> • انسان باید هر روز خود را بیافریند؛ • هستی آدم از دید دیگران است.
موريس مرلوپونتی (پست اومانيسم) فرانسه (۱۹۰۸-۱۹۶۱)	پدیدارشناسی ادراک ^۲ (بدن زیسته) ^۳	<ul style="list-style-type: none"> • ادراک حسی به معنای فعالیت کل بدن؛ • تأثیر متقابل بدن، مغز، جهان سوژه و محیط طبیعی و فرهنگی جداناپذیرند؛ • شاکله‌های بدن^۴ به معنای وجوه مختلف جسم و خیال (هیل، ۱۳۹۶). 	<p>۱. فلسفه تحلیلی (موشکافانه)</p> <p>۲. درس‌هایی از مفهوم طبیعت و فرهنگ</p> <p>۳. وحدت «روان و تن» افکار کلیدی:</p> <ul style="list-style-type: none"> • تأمل به معنای نااندیشیده و بازگشت به مبادی و ریشه‌ها؛ • تفکر میان‌رشته‌ای روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، زیست و ...
گاستون باشلار ^۵ (فیلسوف خیال) فرانسه (۱۸۸۴-۱۹۶۲)	پدیدارشناسی خیال ^۶ تصاویر خیالی	<ul style="list-style-type: none"> • بوطیقای فضا^۷ و وابستگی انسان به خانه: (فضای شاعرانه، تخیل در خصوص فضا)؛ • انسان پیش از آنکه موجود ابزار ساز باشد خیال پرداز و همواره در حال شناخت و واکاوی صور خیال است (باشلار، ۱۳۹۲). 	<p>ملاحظه دو مرحله فلسفی:</p> <ul style="list-style-type: none"> • مرحله اول: تفکرانش با مضامین بنیادی علوم شکل گرفت (قانون و علیت)؛ • مرحله دوم: انقلاب در تفکر و فراموش کردن تمام عادت‌های فکری و روی آوردن به تخیل شعری، جهان در چهار عنصر اصلی: زمین، آب، باد، آتش، به تخیل در می‌آید.
ژاک دریدا فرانسه (۱۹۳۰-۲۰۰۴)	ساخت شکنی ^۸ واسازی ساختار شکنی	<ul style="list-style-type: none"> • تفکر مبتنی بر «کاستن، ساختن، ساخت شکنی»؛ • هر خواننده‌ای می‌تواند برداشت خود را داشته باشد؛ • واژگونی نظام سلسله مراتبی. 	<p>۱. ارتباط میان‌رشته‌ای؛</p> <p>۲. ارزش افتراقی نشانه‌ها؛ افکار کلیدی:</p> <ul style="list-style-type: none"> • متن به جای انتقال معنا، خالق معنا «مرکززدای» است؛ • از بین بردن زنجیره «دال و مدلول»؛

1. paradox
2. phenomenology of perception

^۳ lived body در این تعریف مقصود از بدن یک ابژه ایستا یا شکل مشخص فیزیکی یا ساختار آناتومی نیست. بلکه مجموعه‌ای از امکانات برای کنش و ارتباط است که شامل اندام‌های خیالی نیز می‌شود.

4. body schema
5. Goston Bachelard
6. phenomenology of imagination
7. poetic space
8. déconstruction

۳. مروری بر پدیدارشناسی در ساختار آموزش

پدیدارشناسی ابتدا در فلسفه با نگاه توصیفی هوسرل، تفسیری و ارتباطی هایدگر، و انتقادی مرلوپنتی مطرح شد؛ اما خیلی زود به عنوان یک رویداد قدرتمند و یک نگرش فکری، در جوه مختلف انسانی وابسته به «یادگیری خودیافته» و «درمانی» جایگاه خود را پیدا کرد. با وجود تمام انتقادات بر «خودمحوری» و «مرکزگرایی» همچنان در آموزش فعلی ایران ردپای این ساختار و اثرات پنهانش کاملاً مشهود است. در سال‌های اخیر چگونه اندیشیدن، یا به عبارتی «درست اندیشیدن» در ساختار یادگیری مورد توجه قرار گرفته است. به نظر می‌رسد سلطه جویی‌های رسانه، آموزش‌های قالبی به صورت تدریس‌های چارچوب‌مدار در دانشگاه‌ها و مدارس، انسان را دچار نوعی اضطراب و آشفتگی فکری و ذهنی کرده است. کارل رانسوم راجرز^۱ (۱۳۹۷) روان‌شناس نامدار آمریکایی قرن ۲۰ یکی از بنیان‌گذاران نظریه حوزه فرایند «انسان‌شدن»، یادگیری‌های معنادار را مطرح می‌نماید و معتقد است چیزی که توسط کسی به دیگری آموخته می‌شود (به صورت تدریس) بی‌ثمر و بی‌نتیجه است. او تنها یادگیری «خودیافته» یعنی به گونه‌ای که فرد آن را براساس تجربیات خود کشف کند و با خویشتن خود تطبیق دهد مؤثر می‌داند. همچنین معتقد است مواردی که براساس تجربیات فردی به دست می‌آید قابل سرمشق شدن برای دیگران نیست و فقط ممکن است برای خود فرد، نه برای دیگران، معنا داشته باشد. از طرفی این نتایج و آموخته‌ها در شرایط متفاوت و در روابط با دیگران نیز پایدار یا ثابت نیست و مدام فرد در حال تغییر آموخته‌هایش است (راجرز، ۱۳۹۷، ۲۵، ۲۷ و ۳۳۲).

راجرز تدریس را مانعی بر سر یادگیری معنادار و کارآمی‌دلند؛ او یادگیری خودیافته را فرایندی مسرت‌بخش می‌داند که فرد در رابطه با دیگران یا به تنهایی، براساس تجربیات فردی به نتایج و تغییرات درونی دست می‌یابد که در این فرایند، اندیشیدن مبنای یادگیری است (همان، ۳۳۸). البته گفتنی است که هر فکر کردنی اندیشیدن محسوب نمی‌شود و اگر انسان بخواهد تجربیات ذهنی خودش را به درستی بفهمد نیازمند تمرین‌هایی جهت «شفاف اندیشیدن» به معنای کسب مهارت «اندیشیدن همراه با نیندیشیدن» است که با

1. Carl Ransom Rogers

چیره‌دستی و تمرینات آگاهی و «ذهن پرسشگر» به حل این معما می‌توان دست یافت (بلک‌مور^۱، ۱۳۹۹).

یکی از آموزه‌های شرقی تحت عنوان «ذن» شاخه‌ای از بودیسم، در مقابل آموزه‌های مرکز‌گرای فلسفه غرب، که پیش از این به آن اشاره شد و بسیاری از بن‌بست‌ها را نیز برای انسان به وجود آورد، تأکید بر سخت‌کوشی انسان و آرام‌سازی ذهن قبل از پرسشگری و سوق به خودفهمی را دارد. ذهن انسان به واسطه سلطه جویی‌های رسانه‌ها، تدریس‌های قالبی دانشگاه‌ها، همواره درگیر و شلوغ است که دچار نوعی اضطراب، آشفتگی فکری و افکار ناخواسته شده است. از این رو، لزوم داشتن ذهنی آرام و رها برای شفاف‌اندیشیدن آشکار می‌شود، پالایشگری ذهن نقطه آغازین «شفاف‌اندیشیدن» است و نیاز به تمرینات مداوم برای رهایی از تمامی محتویات انباشته شده دارد تا بتوان با ذهنی آرام و رها وارد ارتباط با جهان هستی و یادگیری خودیافته (بیداری) شد. یادگیری در معماری نیز از تربیت و ساختن ذهن (انسان‌سازی) آغاز می‌شود و هدفش ساختن پدیده‌هاست. علاوه بر اینکه منحصر به فرد است، ریشه‌هایی در تجربه‌های زیست‌شده و مفاهیم درونی نیز دارد. شناخت این فرایند خودیافته «انسان‌معمار» در جهت ارتقای پدیده‌های معماری بسیار مؤثر خواهد بود. از دهه ۱۹۶۰ «پدیدارشناسی» به عنوان رویکرد مؤثر بر آموزش و یادگیری انسان در بسیاری از دانشگاه‌ها و مدارس معماری مطرح شده است (اوتر و پیلوس^۲، ۲۰۰۵) که در جدول شماره (۳) به مرور بعضی از این موارد پرداخته شده است.

جدول ۳. پدیدارشناسی در مدارس و دانشگاه‌ها

پرفسور ژان لاباتوت ^۴ (۱۹۸۶-۱۸۹۹)، معمار فرانسوی و منتقد بر رهبری استاد، در ساختار آموزش	دانشگاه پرینستون ^۳ آمریکا
• تمرین و تجربه دانشجویان • ترکیب، طراحی، ساخت، تغییر به وسیله قدرت ادراک • تجربه‌های خلاقانه به واسطه خواندن خلاقانه	
پدیده‌ها آنچه که به ظاهر پنداشته می‌شوند، نیستند. واقعیت‌ها پر از پیچیدگی و چیزهای نهفته‌اند. خواندن منابع و ریشه‌ها ضرورت دارد (کلارک ^۵ ، ۲۰۱۳).	

1. Blackmore
2. Otero_Pailos
3. Princeton University
4. Jean Labatuts
5. Clarke

<p>یوهان پالاسما، نظریه‌پرداز معماری، روان‌شناسی، فلسفه و هنرهای تجسمی، تجربه ادراک حسی، حافظه، خاطره، تخیل و ناخودآگاه را مطرح می‌کند.</p>	<p>دانشگاه تکنولوژی هلسینکی^۱ و... ۱</p>
<p>• معماری چندحسی • توجه به حس لامسه در تجربه (حس لامسه در تصویرسازی‌های افراطی سرکوب شده است. • معماری سکوت (مقابل سلطه‌جویی‌های تصویری)</p>	
<p>دیدگاه‌های غالب مدارس معماری، براساس ایده‌پردازی‌های شخصی است ولی تفکر و اندیشه‌سازی منحصر به فرد در گفت‌وگو و آموزش توسط پالاسما مطرح شده است (گرین‌لی و هیندرز^۲، ۲۰۱۱).</p>	
<p>استیون هال^۳ وام‌داری تفکرات پدیدارشناسی مرلوپونتی (تن به‌عنوان ابزاری جهت اتصال به جهان)</p>	
<p>• ادراک بدنمند (تن ابزار زنده فضا) • تغییر زاویه دید • پارالاکس^۴</p>	<p>دانشگاه کلمبیا^۵ ۵</p>
<p>ارتباط فضا و تن (ادراک بدنمند) آرایش فضایی از طریق حرکت به‌معنای تغییر زاویه پرسپکتیو و دید حاصل می‌شود، با شکستن سطوح یکنواخت افقی و حرکت در محور عمودی و مایل، بدن پرسپکتیوهای متنوعی دریافت می‌کند. بنابراین، تجربه انسان از فضا چند برابر می‌شود (یورگانشیلکو^۶، ۲۰۰۴). حال از آن به‌عنوان پارالاکس یا همان سیالیت فضا یاد می‌کند (ابراهیمی‌اصل، پناهی، و فروتن، ۱۳۹۶).</p>	
<p>پیتر زومتور^۸ (نگریستن به پدیده‌ها در جست‌وجوی معماری از دست‌رفته). استاد آکادمی معماری و معمار متفکر در حوزه پدیدارشناسی (رهیافت پدیدارشناسی در معماری اندیشی).</p>	<p>دانشگاه ایتالیا، سوئیس^۷ و هاروارد ۷</p>
<p>• فکر کردن و ساختن بر اساس احساسات انسانی ساکنین فضا (احساسات مشترک). • زندگی و تجربه زیسته، تجربه‌های آغازین معمار ریشه در کودکی و خاطراتش دارد. • تأکید بر جنبه‌های احساسی و اندیشه‌های شاعرانه و معماری حواس (سبک اتمسفر). • اتمسفر حسی - احساسی و معماری سکوت به معنای تسخیر وجود تام انسان.</p>	
<p>بن‌مایه معماری برپایه احساس و شهود است. دانشجویان باید بیاموزند تجربه زیسته خود را مبنای طراحی قرار دهند (زومتور، ۱۳۹۴).</p>	
<p>پدیدارشناسی به‌عنوان یک نگرش فکری نه یک حرکت فلسفی آموزش داده می‌شود. شناخت پارامترهای پدیدارشناسی در چارچوب‌های تمرین، گفت‌وگو معلمان معماری و دانشجویان در دوره‌های استودیو روش پنتاگون (۵ ضلعی) (پمبو، برویس و دی اسمت^۹، ۲۰۱۵). مرحله اول: «بیداری»، ارائه دانشجویان در ارتقاء تکنیک و مهارت ذهنیت زبانی مطرح می‌شود. مرحله دوم: تدوین سؤالات شخصی، سؤالات براساس تجربیات فردی شکل می‌گیرد. مرحله سوم: آگاهی نسبت به پدیدارها و شناخت پارامترها. مرحله چهارم: تفسیر رابطه‌ها و مضامین به بحث گذاشته می‌شود؛ تکنیک برقراری روابط. مرحله پنجم: جمع‌بندی و ارائه نهایی.</p>	<p>دانشگاه لووان^۹ بلژیک ۹</p>

1. University of Helsinki
2. Greenlee, Hinders
3. Steven Holl
4. Columbia University
5. parallax
6. Yorgancioglu
7. The Università della Svizzera italiana (USI, literally University of Italian Switzerland)
8. Peter zumthor
9. University of Leuven
10. Pombo, Bervoets & De Smet

۴. روش پژوهش

این مقاله با توجه به اهداف تحقیق و تکیه بر خلاقیت، تجارب ذهنی و دانش پیشین به بازشناخت آموزه‌های اندیشه و خیال می‌پردازد. نگارندگان با رویکرد کیفی و مطالعات اسنادی برای کسب چگونگی انسان‌شدن و شناخت راه‌های ارتباطی مؤثر میان پدیده‌ها به منظور شکل‌گیری اندیشه‌های مؤثر در راه معمارشدن به خوانش آثار هستی‌شناسان و پدیدارشناسان پرداخته‌اند.

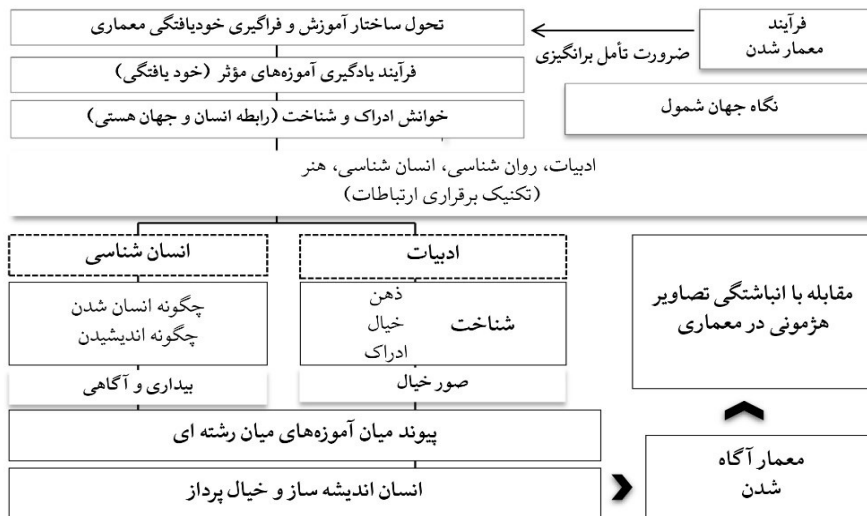
پژوهش در چند مرحله، که اغلب نیز هم‌پوشانی دارند، صورت گرفته است: ۱) خوانش اسناد و مدارک مکتوب نظریه‌های مختلف ادراک جهان هستی و جنبش‌های فکری پدیدارشناسی به منظور شناخت روابط انسان با دیگر پدیده‌ها؛ ۲) شناسایی جایگاه پدیدارشناسی در آموزش و یادگیری معماری و ارزیابی روابط چندوجهی میان‌رشته‌ای در مدارس و دانشگاه‌های معماری جهان جهت کسب تجربه‌های زیست شده انسانی و گریز از محورگرایی در آموزش؛ ۳) برقراری روابط چندوجهی از طریق شناخت منابع و ریشه‌های غنی درون‌مرزی در حوزه انسان (ادبیات و شعر به منظور شکل‌گیری اندیشه‌های انسانی؛ ۴) شناخت ابزار محلی (اندیشه شعر حافظ) جهت ارتقای جهان‌بینی و نگاه جهان‌شمول انسان معمار؛ ۵) نتیجه‌گیری.

۵. فرایند انسان معمار شدن

حل مشکلات مطرح‌شده در معماری معاصر مستلزم ایجاد تحول در ساختار آموزشی به معنای تغییر ساختار یادگیری فرد معمار از آموزش «آکادمیک» صرف به فراگیری «آموزه‌های خودیافته» است. به منظور تحقق این امر به نظر می‌رسد توسعه نگاه جهان‌شمول در معماری و فراگیری تکنیک برقراری پیوند میان‌رشته‌ای (رابطه) در حوزه‌های مرتبط با ادبیات و انسان در فرایند «انسان معمار شدن» ضروری است که در دو وجه مورد مطالعه قرار می‌گیرد: ۱) خواندن منابع و ریشه‌های موجود درون هر سرزمین؛ و ۲) آموختن چگونه اندیشیدن از طریق نگاه جهان‌شمول. شایان ذکر است که در فرایند این مطالعه افزایش دانش فردی هدف والای پژوهش نیست، بلکه چگونگی آگاه‌شدن «انسان معمار» مدنظر

است که این هدف با توسعه جهان بینی در فرایند آموختن به کمک دیگر رشته‌ها حاصل می‌شود. نمودار شماره (۲) فرایند انسان معمار شدن را با هدف دریافت «آموزه‌های خودیافته» از طریق پیوند مؤثر با دیگر رشته‌ها نشان می‌دهد.

نمودار ۲. فرایند انسان معمار شدن با هدف شناخت آموزه‌های خودیافته

۵-۱. خواندن منابع و ریشه‌های موجود درون هر سرزمین

به‌طورحتم شناخت تجربه‌های زیست‌شده انسان در مقوله آموزش و یادگیری نیازمند مطالعه پدیده‌های موجود درون هر سرزمین است که انسان محلی آن را در زندگی خویش تجربه کرده است. فلچر^۱ معمار و نویسنده انگلیسی توجه به پدیده‌های درون‌مرزی هر سرزمین را مطرح کرده و معماری را به‌مثابه درختی تشریح می‌کند که دارای ریشه‌های محلی شامل تاریخ، اجتماع و سیاست، دین و فرهنگ، آب و هوا، زمین و جغرافیا است (فلچر، ۱۹۰۵، ۴).

این پدیده‌های معماری در سرزمین‌های مختلف متناسب با ریشه‌های محلی ظهور پیدا می‌کند. بنابراین، در این جستار به سراغ پدیده‌های درون‌مرزی و محلی رفته تا با خوانش مناسب ریشه‌های درون‌ایران‌زمین مؤلفه‌های مؤثر بر تجربه زیسته انسان از طریق مفاهیم

1. Fletcher

درون‌مرزی استخراج شود. به‌یقین ادبیات پارسی به‌عنوان فرآوردهٔ اصیل و مکتوب ایرانی یکی از این ریشه‌های غنی این سرزمین محسوب می‌شود چرا که سرشار از احساسات و مفاهیم غنی انسانی است. پیوند دیرینه و ارتباط درونی ایرانیان با شاعرانشان سندی است بر این موضوع، چنان‌که به اعماق سرشت‌شان رسوخ کرده است که در گوشه‌گوشهٔ زندگی هر ایرانی و زوایای روحی ایرانیان حضورشان یافت می‌شود. این ارتباط عمیق معنوی، باعث شده «شعر» و «قریحهٔ شاعرانگی» در زندگی پارسیان حضوری مداوم داشته باشد^۱ (شایگان، ۱۳۹۳، ۱).

نقش ادبیات در این خوانش این نیست که مطلبی یا اطلاعاتی را به انسان روایت کند بلکه به‌گونه‌ای تخیلی به انسان اجازه می‌دهد در تجربه‌ای خیالی شرکت کند و با گسترش و بسط آن از طریق وسعت دید به تجارب زیست‌شدهٔ انسان بیفزاید (براتی و امامی، ۱۳۹۳، ۱۱۴). شعر کلاسیک تجربه‌ای ناب است برای انتقال اوج این احساسات زنده و خیال‌انگیز (آشوری، ۱۳۷۷، ۴) که به درازای تاریخ حیات انسان قدمت دارد (براتی و امامی، ۱۳۹۳، ۱۱۳).

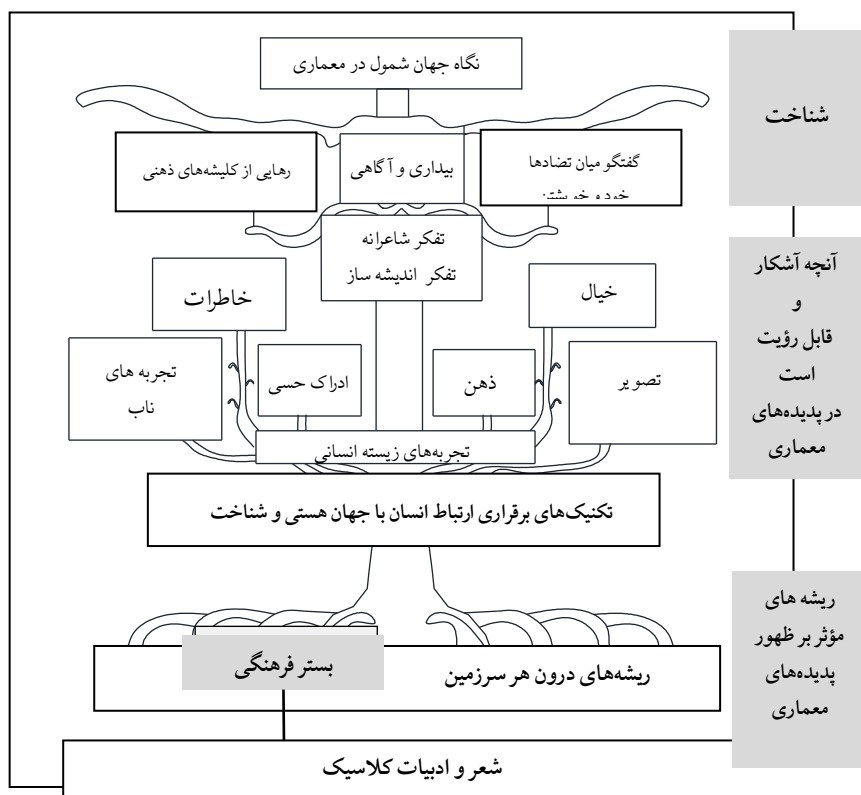
در تعریفی دیگر از شفیع‌ی کدکنی: «شعر، گره‌خوردگی عاطفه و تخیل است که در زبان آهنگین شکل گرفته باشد». خیال یکی از عناصر اصلی شعر است که بارها در تعاریف و کتب ادبی بر آن تأکید شده است (شفیع‌ی کدکنی، ۱۳۸۰، ۴۱).

در این نگاه شاعرانه همهٔ تصاویر خیال شعر در دل و ذهن اتفاق می‌افتد. از این‌رو، با اندیشه به‌معنای تفکر منطقی محض سروکار نداریم. شاعر با نگاهی نو میان ارتباط «طبیعت با انسان» یا «طبیعت با طبیعت» پیوندی برقرار می‌کند و به این واسطه انسان را به جهانی دیگر، که تازگی دارد، می‌کشاند. نحوهٔ برقرار کردن این پیوند تازگی دارد و پرداختهٔ «تخیل» اوست. این تصرف ذهنی شاعر، در مفهوم طبیعت و انسان، کوششی ذهنی است که «خیال» یا «تصویر» نام دارد. خیال، تصرف ذهن شاعر در مفاهیم ساده و عادی است که در دسترس همگان قرار دارد. هر گوشه‌ای از زندگی انسان و تجربهٔ او با گوشه‌ای از طبیعت هزاران هزار پیوند و ارتباط دارد که از میان پیوندهای گوناگون، ذهن شاعر یکی را احساس و ادراک می‌کند و در برابر آن بیدار می‌شود، حاصل این بیداری اولیه، تجربه شاعر است که در شعر زاده می‌شود. آنچه در شعر زاده می‌شود

۱. همسر نیکوس کازانتزاکیس نویسنده معروف یونانی، در سفری که به شیراز داشت با تأثر پس از بازدید مقبره سعدی و حافظ به این مضمون اذعان داشته است.

نمایش ارتباط صور خیال‌انگیز گوناگون «انسان و طبیعت»، «طبیعت و انسان»، «انسان و انسان» و «طبیعت و طبیعت» است. شاعر می‌کوشد با شبیه‌سازی پدیده‌ها، تصویری تازه با زبان خود بازگو کند که از نسخه اصلی دنیای واقعی، خیالی و دلنشین‌تر است. در این فرایند آنچه خواننده در ارتباط با صور گوناگون خیال‌انگیز «صور خیال» ادراک و احساس می‌کند، حاوی کشف جدید و جهانی دیگرست که در ذهن او متولد می‌شود و حاصل آن تجربه ثانوی یا بیداری ثانویه دیگری است (شفیعی‌کدکنی، ۱۳۷۵، ۲ و ۳). در نمودار شماره (۳) ظهور پدیده‌های انسانی معماری (نگاه جهان شمول)، به‌واسطه ریشه‌های درون هر سرزمین که ادبیات فارسی و شعر کلاسیک از غنی‌ترین آن‌هاست به‌صورت تطبیق با نظریه فلچر: «ظهور پدیده‌های معماری به‌مثابه درخت» نشان داده شده است.

نمودار ۳. درخت پدیده نگاه جهان شمول معماری و ریشه‌های درون مرزی ایران زمین

(برگرفته از درخت معماری فلچر، ۱۹۰۵)

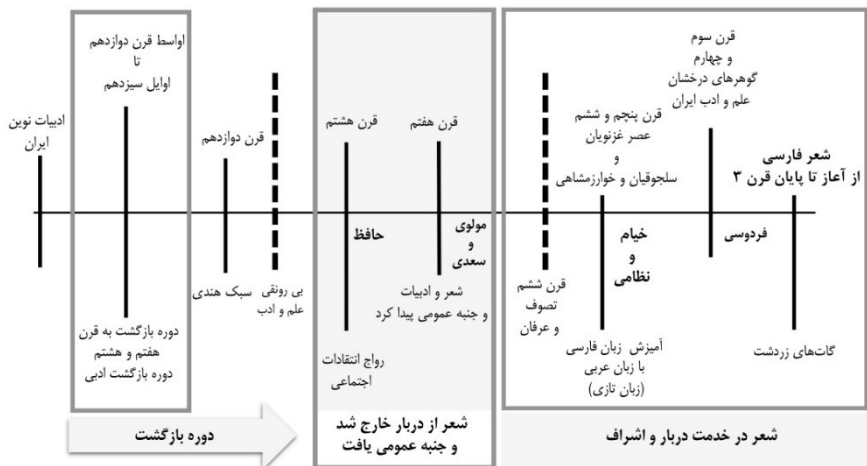
مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۱۸

دوره ۱۳، شماره ۳
تابستان ۱۴۰۰
پیاپی ۵۱

۵-۱-۱. مروری بر درازای حیات شعر

در طول تاریخ، اشعار زیادی در قالب شعر کهن و نو سروده شده اما همه آنها در اذهان به ابدیت نرسیده است. شاید بتوان خصلت شعر کهن را در ارزش والای عنصر خیال و تصویرسازی آن دانست. به لحاظ اعتبار و غنای شعر کهن پارسی شاعران بزرگی چون حافظ، سعدی، مولانا، فردوسی، نظامی، خیام، و... توانسته‌اند شعرهای ماندگار و مؤثری خلق کنند که در زندگی نسل‌های مختلف و حیاتشان تأثیر گذاشته است. رابطه انسان با طبیعت در شعر نمود کشف تازه‌ای است که نه تنها به مسائل ادبی، بلکه به مسائل ابدی نیز اعتنا دارد. بنابراین، خوانش این تجربه‌ها که شاعران از زندگی در این بیداری انتقال می‌دهند در چگونگی «انسان شدن» بسیار اثرگذار است. به طور حتم، گسترده‌گی مبحث تاریخ ادبیات ایران، چه به لحاظ محتوایی و چه شکلی، در مجال این مقاله نمی‌گنجد. از این رو، نمودار شماره (۴) به اختصار روند تاریخی شعر کهن پارسی در گذر زمان را نشان می‌دهد.

نمودار ۴. روند تاریخی شعر کهن پارسی

۵-۱-۲. منظومه شعر کهن ایران از منظر ارتباط میان پدیده در جهان هستی

در میان خوانش اشعار کلاسیک پنج شاعر فردوسی، خیام، مولانا، سعدی و حافظ در کنار یکدیگر منظومه‌ای را به وجود می‌آورند که صرفاً متعلق به روزگاران گذشته نیست بلکه

تصاویری که آنان در اشعار خود جهت برقراری روابط میان پدیده‌ها خلق کرده‌اند به صورت دائمی و همیشگی در روند زندگی مردمان دیروز و امروز وجود دارد. شاعران به واسطه پاسخ‌هایی که همواره برای پرسش‌های آدمیان در خصوص چگونگی شناخت جهان هستی و چیستی منابع آن دارند، قابل تأمل و توجه است. جدول شماره (۴) یافته‌هایی که با مرور دیدگاه‌های فلاسفه و نظریه‌پردازان در خصوص محوریت و مرکزگرایی در روابط انسان با جهان هستی به دست آمده است را معادل مظاهر کلیدی پنج شاعر کلاسیک قرار می‌دهد.

جدول ۴. تأملی بر مبنای شناخت جهان هستی در شعر شاعران منظومه کهن ایران

شاعر	مظاهر به کار رفته از دیدگاه دارپوش شایگان	تحلیل از نگاه نویسندگان (تفکر مرکزگرایی و تفکر مرکزگریزی)
فردوسی	انسان کامل	مرکزگرایی در صحنه‌های نمایش (صحنه‌های ترازدی)
خیام	مظهر تعارض رستخیز (تداوم بیداری در غسل‌های ناپیوسته)	نهیلیسم و مرکزگرایی «عقل» در جهان هستی ادراک جهان از طریق (اثبات)
مولانا	نماد تکامل	مرکزگرایی عرفان و خدا
سعدی	پایدیا (تعلیم و تربیت)	مرکزگرایی پند و اندرز و اخلاق
حافظ	ازل و ابد	مرکزگریز

۵-۱-۳. حافظ و ارتباط میان پدیده در جهان هستی

براساس تحلیل صورت گرفته در میان شخصیت‌های ملنگار شعر کهن در جدول شماره (۴)، حافظ به دلیل جهان‌بینی مرکزگریزش در قیاس با نگاه مرکزگرای دیگر شاعران کلاسیک توانسته پیوند میان پدیده‌های مختلف و انسان (شخصی - درونی) برقرار کند؛ از همین رو، او را لسان الغیب، به معنای مفسر رازها، می‌دانند. «شعر» عرصه بی‌انتهای اندیشه اوست. در اشعار حافظ تعادل خردمندانه میان صورت و معنا در جریانی تجزیه‌ناپذیر شکل می‌گیرد (شایگان، ۱۳۹۳، ۱۴). برقراری رابطه شخصی در گستره‌ای از عواطف و افکار گوناگون یکی از ویژگی‌های بارز شعر حافظ است. این بدان معناست که اهمیتی ندارد مخاطب او عارف، عامی یا رند است، چرا که هر کسی در هر مقام و سطحی بخشی از

۱. paideia کلمه‌ای یونانی است به معنی پرورش کودک یا تربیت که خلقیات انسان را آگاهانه چنان شکل می‌دهد که منطبق بر یک صورت آرمانی شود.

وجود خود یا خاطرات خویش را در آن می‌یابد (شایگان، ۱۳۸۸، ۵۵-۵۶) و هرکسی با زیستن و تجربه شخصی در فضای شعر او تجربه‌های متفاوتی را دریافت می‌کند.

برداشت‌های «خودیافته شخصی» یکی از ویژگی‌های بارز شعر حافظ است. جهان‌بینی او با بصیرت و نبوغی خاص، مخاطبین را با برداشت‌های ذهنی گوناگون مواجه می‌سازد. او در نهایت هرگز مخاطب خود را به نقطه پایان شعر یا به تمامیت و نهایت ختم نمی‌کند و در میان تضادها و لایه‌های تودرتوی شعر خود او را آزاد در درون خویشتن رها می‌سازد. از این رو، خوانش و شناخت روابط میان پدیده‌های شعر او حاوی آموزه‌های زیست شده است که در روند خود یافتگی و انسان شدن مؤثر است.

۵-۲. آموزه‌های زیست شده حافظ

حافظ در دوره‌ای سرشار از تک‌صدایی و خفقان مطلق می‌زیست؛ زمانه‌ای مکالمه‌ستیز و نآزاد که از تجربه زیسته او می‌توان پی برد. شاید بتوان چندصدایی و گفتمان دیالکتیک او انتقادی یا مقابله‌ای با این «دوران تاریک» اجتماعی دانست. او رندی (به تعبیر حافظ انسان کامل) باهوش و زیرک بود که برای مقابله با این «خفقان» و «آزاد ستیزی» به کلام نمادین و گاهی «طنز» متوسل شد تا بدین روش آزادانه به مکالمه و گفت‌وگو بپردازد. زمانه حافظ هم‌دوره با دوران کلیسا و آغاز عصر روشنگری «مرکزگرایی عقل» بود. در زمانه‌ای که فلاسفه «مغرب‌زمین» در تلاش برای حل مسائل انسانی، گاهی خدا و گاهی خود را محور قرار می‌دادند حافظ در این سوی زمین «مشرق» در تلاش برای مقابله با «مرکزگرایی» می‌زیست و با جهان‌بینی ساختارشکن خود و اندیشه «مرکزگریز» کلام خود را در «شعر» پدید آورد. نکته قابل تأمل آن است که در آموزش‌های آکادمیک معماری در کنار خوانش و آموختن از فلاسفه غرب و دیدگاه‌هایشان جایگاهی برای خوانش اندیشمندان شرقی و آموزه‌هایشان همچون «حافظ» دیده نشده است.

هدف از خوانش آموزه‌های شعر حافظ، تفسیر معانی واژگان به‌کار رفته در ساختار شعر نیست بلکه روابط پدیده‌ها و اندیشه میان روابط است، چرا که واژگان مستقل نیستند و شعر او به‌عنوان یک جهان واحد قابل تفکیک به اجزا (سوژه و ابژه) نیست.

از پدیده‌های قابل تأمل شعر او «چندصدایی^۱» یا «چندآوایی» است (غلامحسین زاده، ۱۳۸۶، ۹۷-۹۹) که باعث می‌شود هر کسی بر حسب احساس و تجربه‌های زیست‌شده‌اش با آن ارتباط برقرار کند و از آن نیز چیزی دریافت کند. این نوع برداشت‌ها بسیار منحصر به فرد و شخصی است و به «خودآگاه» یا «ناخودآگاه» هر انسانی برمی‌گردد. «خود یافتگی» انسان در این ارتباط بر اساس شرایط شخصی، موقعیت فردی، تجربه‌های زیست‌شده، خاطرات و دیگر عوامل درونی در خیال او ظهور می‌کند و تصاویر خیال‌انگیزی را نقش می‌زند. چند صدایی شعر حافظ به معنای تنوع «صور خیال» در دو محور خیال عمودی (صورت و فرم) و افقی (احساس) به صورت موازی به اعتدال می‌رسد (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۵، ۱۸۶-۱۶۹).

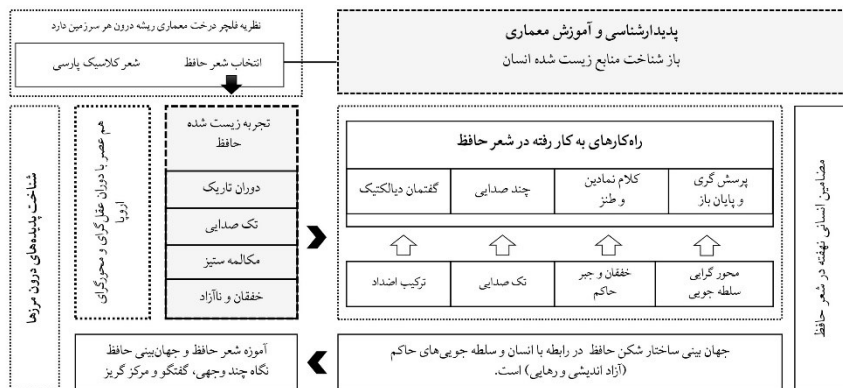
انسان با پرسشی در رابطه با شناخت «جهان هستی» در راه خوانش شعر قرار می‌گیرد و با برقراری ارتباط با پدیده‌های آن و ایجاد تماس‌های مداوم میان پدیده‌ها به کنکاش درون «خود، خویش، دیگران، شعر» می‌پردازد. انسان میان پدیده‌ها با مجموعه‌ای از تناقضات پی‌درپی مواجهه است؛ پدیده‌های ناسازگاری که با اعجاز به صورت سازگار کنار هم مکمل یکدیگرند. تضادهای به کار رفته در شعر حافظ گاهی با نگاه و زبانی طنزآلود به کار رفته است؛ به گونه‌ای که واژگان متضاد نه تنها مقابل هم بلکه به صورت متعارف و تکاملی کنار هم قرار گرفته‌اند. حافظ با این ترفند بسیاری از ارزش‌های ساختگی یا تصنعی به کار رفته در جامعه را با تغییر و دگرگونی مورد ساختار شکنی قرار داده است. به عبارتی، بت‌های ذهنی ساختگی را مورد شک و تردید قرار می‌دهد. بنابراین، دیگر پدیده شعر او را می‌توان «ساختار شکنی» دانست. او با «انقلاب‌های ذهنی» در این راه اندیشه انسان را به رهایی و آزادی می‌رساند، به گونه‌ای که انسان را با پرسشی در مسیر قرار می‌دهد و با انقلاب‌های مداوم تحت تأثیر پدیده‌های (چندصدایی شعر، دیالکتیک [سازگاری تضادها]، گفتمان سمبلیک، طنز، اندیشه ساختار شکن و مسیر بی‌پایان) به بیداری ثانویه‌ای می‌رساند. این نقطه پایان راه به معنای آگاهی نیست بلکه آغازی است بر بی‌آگاهی و پرسشی دیگر برای خوانش دیگر پدیده‌ها، یافته‌های این بخش در جدول شماره (۵) ارائه شده است.

۱. میخائیل باختین (Mikhail Mikhailovich Bakhtin) یکی از بزرگ‌ترین نظریه‌پردازان ادبیات قرن بیستم است که نظریه چندصدایی یا چندآوایی (ارتباط گفت‌وگویی) در خصوص ادبیات روسی خصوصاً آثار داستایوفسکی مطرح کرده است (باختین، ۱۳۹۸).

جدول ۵. یافته‌های به‌دست آمده از نگاه جهان‌شمول حافظ و آموزه‌های زیست‌شده‌اش

ویژگی‌های محیطی عصر حافظ	جهان‌بینی حافظ	آموزه‌های زیست‌شده حافظ
خفقان (تک‌صدایی)	چندصدایی (چند آوایی)	گفت‌وگو میان تضادها (دیالکتیک)
	صور خیال	خیال افقی (احساس) - خیال عمودی (فرم)
آزاد ستیزی دوران تاریکی	کلام نمادین (طنز)	ساختار شکنی
		گفت‌وگو میان تضادها
عقل‌گرایی (محورگرایی)	مرکزگرایی (برداشت‌های آزاد فردی)	پرسشگری
	تداوم میان خود، خویش، دیگران، شعر	ارتباط بی‌پایان برقراری تماس‌های مداوم با محیط

طبق یافته‌های ارائه‌شده و جهان‌بینی حافظ در برابر شرایط موجود می‌توان رابطه‌ای متضاد میان شعر او و شرایط حاکم زمانه مشاهده کرد. شعر حافظ در ایران زمین یکی از منابع ارزشمندی است که به مفاهیم ذهنی و احساسی انسان در شرایطی که سلطه‌جویی و تک‌صدایی محیط به اوج رسیده بود به‌خوبی پرداخته است، به‌گونه‌ای که حافظ به عنوان انسانی آزاده و ساختار شکن با به‌کارگیری گفتمان و ترکیب اضداد به‌درستی توانسته است ارتباطی ذهنی، خیالی و احساسی مؤثری میان انسان و احساسات آزادش ایجاد نماید و او را به خیال‌پردازی برساند. نمودار شماره (۵) با برقراری ارتباط میان مطالب نظری و یافته‌ها به تجزیه و تحلیل جایگاه جهان‌بینی حافظ میان مطالب مذکور پرداخته است.

نمودار ۵. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۳۳۳

خواستش آموزه‌های
اندیشه‌ساز و تجربه‌های ...

۶. بحث و نتیجه‌گیری

ساختار یادگیری و آموختن معماری نیازمند بازاندیشی در حوزه انسان و تجربه‌های ناب و شفاف است. پدیده‌های برخاسته از آموزش فردبه‌فرد یا خولندن نظریه‌ها و دیدگاه‌های فلاسفه گوناگون یا دیدن و الگوبرداری تصاویر نتوانسته پاسخگوی لازم «معمارشدن» باشد. چرا که این ساختار با اشباع کردن ذهن فراگیرنده میان انبوه اطلاعات فرصت تجربه کردن و زیستن از فرد را گرفته و نتیجه آن نیز انباشتگی پدیده‌های تصویری موجود شده است.

برای آموختن «معمارشدن»، «چگونه انسان بودن» به منزله «چگونه اندیشیدن» را باید آموخت؛ چرا که معماری فراتر از صورت و تصاویر متنوع است. شهرهای ما مملو از توده‌های بی‌احساس و فاقد روح زندگی زیستنده شده است. در میان این انباشتگی‌ها فرصت تجربه‌های ناب و شفاف نیز از انسان گرفته شده است. شعر و ادبیات سرشار از «تجربه‌های زنده انسانی» است از این‌رو خواندن آنها ضروری است. «شعر حافظ» یکی از این منابع زیست‌شده است که در دو مرحله تجربه‌هایی را در اختیار انسان قرار می‌دهد.

مرحله اول تجربه‌های زیست‌شده شخص حافظ است که چگونه با بیداری در خفقان و تک‌صدایی زمانه خود «پدیده شعر» خود را برای گفت‌وگو در آن فضای «مکالمه‌ستیز» خلق می‌کند. مرحله دوم تجربه زیستن هر فردی است که در خوانش شعر میان خود و پدیده‌های شعر رابطه‌ای درونی پیدا می‌کند.

حافظ با نگاه جهان‌شمول و مرکزگریز در شعرش تمامی محورهای مطرح در نظریه‌های مختلف همچون تفکر انتقادی کلنت، احساسات مطرح‌شده تجربه‌گرایان، تجربه‌های زیست‌شده پدیدارشناسانی چون مرلوپونتی و سارتر، دیالکتیک و گفتمان میان تضادهای اگزیستانسیالیست‌ها، کلام نمادین باختین، آزادی و رهایی اندیشه، پرسشگری مرلوپونتی و هایدگر، چندصدایی و صور خیال به معنای اوج خیال و احساس باختین و باشلار، به صورت یکپارچه و یکباره در وجوه مختلف شعرش پدید آورده است.

انسان با خوانش وجوه مختلف پدیده شعر حافظ، ذهن را ابتدا از هجوم تمامی اطلاعات بصری محیطی خالی می‌کند سپس در دنیای ناب و سرشار از احساسات، خود را

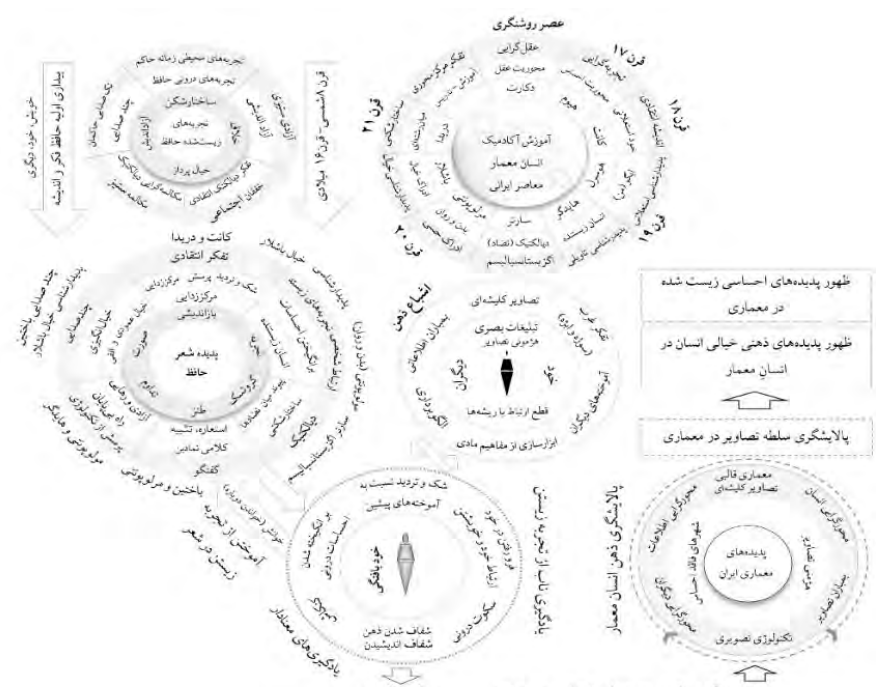
مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی

۱۲۴

دوره ۱۳، شماره ۳
تابستان ۱۴۰۰
پیاپی ۵۱

می‌یابد. شعر حافظ در دو محور خیال افقی و عمودی انسان را به چالش درونی می‌کشد یعنی اوج «صور خیال» یا همان «چندصدایی» که در متن شعر برای برانگیختن تمامی حواس درونی و بیرونی انسان اثر بخش است؛ تجربه‌ای نو و تازه میان تناقضات موجود در شعر، که گاهی با زبان طنز و گاهی به انتقاد به اغراق رسیده است. از این رو تمام ساختار ذهن فرد خواننده به یک‌باره فرو می‌ریزد و این فرو ریزی همراه با درد و رنج است؛ همچون مفهوم «عشق» حاضر در فضای شعر حافظ. انقلاب‌های مداوم و پی‌درپی میان انسان و پدیده‌های موجود در شعر به منزله توافقی درونی است میان خود (آنچه که محیط او را ساخته)، خویشتن (آنچه درون هر فردی به صورت ناب و شفاف وجود دارد) و دیگران (کلیشه‌هایی که با فروپاشی پالایش می‌شود). حاصل آن «خودیافتگی بی‌پایان» و «بیداری» است یا همان راه «انسان معمار شدن». نتیجه این جستار در قالب مدل شماره (۱) با هدف پالایشگری ذهن اشباع از هجوم بی‌پایان اطلاعات توسط محیط، دیگران و جایگاه اثربخش آموزه‌های شعر حافظ در مسیر «خودیافتگی فردی» و «تجربه‌های زیست‌شده» به منظور «انسان معمار شدن» را به صورت چرخشی مداوم و بی‌پایان نه به گونه‌ای خطی یا سلسله‌وار ترسیم شده است.

مدل ۱. فرایند چرخشی «انسان معمار شدن» از طریق خوانش آموزه‌های تجربه و زیست شده شعر حافظ

منابع

- ابراهیمی اصل، حسن؛ پناهی، سیامک؛ فروتن، منوچهر (۱۳۹۶). شناخت مؤلفه پارالاکس و ریشه‌یابی آن در فلسفه طراحی استیون هال: نمونه موردی: موزه هلسینکی، اکتشافات درون و تسراکت زمان. باغ نظر، ۱۴(۵۰)، ۶۵-۷۴.
- اسفندیاری، سیمین (۱۳۸۹). «کوگیتو»ی دکارت و جهات تاریخی آن در اندیشه آگوستین و «انسان معلق» ابن‌سینا. تاریخ فلسفه، ۱(۱)، ۳۵-۶۲.
- آشوری، داریوش (۱۳۷۷). شعر و اندیشه. تهران: نشر مرکز.
- امامی سیگارودی، عبدالحسین؛ دهقان نیری، ناهید؛ رهنورد، زهرا؛ نوری سعید، علی (۱۳۹۱). روش‌شناسی تحقیق کیفی: پدیدارشناسی، پرستاری و مامایی جامع‌نگر، ۲۲(۶۸)، ۵۶-۶۳.
- آهی محمد؛ و طاهری، محمد (۱۳۹۸). نقد و تحلیل نظریه ساخت‌شکنی دریدا در فهم متون. نقد و نظر، ۱(۲۴)، ۱۲۷-۱۴۹. doi: 10.22081/jpt.2019.67095
- باختین، میخائیل (۱۳۹۸). بوطیقای داستایفسکی: زیباشناسی آثار داستایفسکی (مترجم: عیسی سلیمانی). تهران: نوای مکتوب. (تاریخ اصل اثر ۱۹۸۴)
- باشلار، گاستون (۱۳۹۲). بوطیقای فضا (مترجمان: مریم کمالی، محمد شیربچه). تهران: روشنگران و مطالعات زنان. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۴)
- براتی، مرتضی؛ و امامی، نصرالله (۱۳۹۳). مفهوم‌شناسی شعر و مصداق‌های آن. پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت، ۳(۱)، ۱۰۳-۱۲۲. doi: 10.22059/JLCR.2014.52692
- بلکمور، سوزان (۱۳۹۹). ذن و هنر آگاهی (مترجم: میثم کنعانی). تهران: نشر مثلث. (تاریخ اصل اثر ۲۰۱۱)
- پالاسما، یوهانی (۱۳۹۵). خیال مجسم: تخیل و خیال‌پردازی در معماری (مترجم: علی اکبری). تهران: پرهام نقش. (تاریخ اصل اثر ۲۰۱۱)
- پرتوی، پروین (۱۳۹۴). پدیدارشناسی مکان. تهران: مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن».
- حقیر، سعید؛ و کامل‌نیا، حامد (۱۳۹۴). نظریه مدرنیته در معماری (ویراستار: فرشاد رضوان). تهران: دانشگاه تهران.
- راجرز، کارل رانسوم (۱۳۹۷). هنر انسان شدن: روان‌درمانی از دیدگاه یک درمانگر (مترجم: مهین میلانی). تهران: نشر نو. (تاریخ اصل اثر ۱۹۹۵)
- روحانی‌راوری، مرتضی؛ و طالب‌زاده، حمید (۱۳۹۰). انسان‌شناسی در اندیشه کانت. متافیزیک، ۳(۱۱)، ۷۳-۸۸.

زومتور، پیتر (۱۳۹۴). رهیافت پدیدارشناسی در اندیشه‌ی پیتر زومتور (مترجم: مرتضی نیک‌فطرت، صدیقه میرگذار لنگرودی). تهران: علم معمار.

شایگان، داریوش (۱۳۸۸). ساحت بینش حافظ: نقد ادبی (مترجم: محمدمنصور هاشمی). بخارا، ۷۲ و ۷۳، ۵۵-۷۲.
شایگان، داریوش (۱۳۹۳). پنج اقلیم حضور (فردوسی، خیام، مولوی، سعدی، حافظ): بحثی در باره شاعرانگی ایرانیان. تهران: فرهنگ معاصر.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۷۵). صور خیال در شعر فارسی: تحقیق انتقادی در تطور ایمازهای شعر فارسی و سیر نظریه بلاغت در اسلام و ایران. تهران: آگاه.

شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۰). ادوار شعر فارسی از مشروطیت تا سقوط سلطنت. تهران: سخن.

صافیان اصفهانی، محمدجواد (۱۳۹۸). بررسی مقایسه‌ای مفهوم پدیدار نزد کانت و هایدگر، دلالت‌ها و نتایج هر یک. پژوهش‌های فلسفی، ۱۳(۲۶). ۲۴۶-۲۳۳. doi: 10.22034/JPIUT.2019.8029

غلامحسین زاده، غریب‌رضا (۱۳۸۶). حافظ و منطق مکالمه «باختینی» و اشعار حافظ شیرازی. پژوهش زبان‌های خارجی، ۳۹، ۱۱۰-۹۵.

فلامکی، محمدمنصور (۱۳۹۱). اصل‌ها و خوانش معماری ایرانی. تهران: نشر فضا.

کشاورزی عیش‌آبادی، سعید (۱۳۸۸). نگاهی گذرا بر تاریخچه معنای فنومن و تقویم آن در فنومنولوژی هگل و هوسرل. دوفصلنامه فلسفه تحلیلی (جستارهای فلسفی-پژوهش‌های فلسفی)، ۵(۱۵)، ۹۷-۱۲۰.

هایدگر، مارتین (۱۳۸۱). شعر زبان و اندیشه رهایی هفت مقاله از مارتین هایدگر همراه با زندگینامه تصویری هایدگر (مترجم: عباس منوچهری). تهران: مولی. (تاریخ اصل اثر ۱۹۷۱)

هیگس، استیون آر. سی. (۱۳۹۱). تبیین پست مدرنیسم: شک‌گرایی و سوسیالیسم از روسو تا فوکو (مترجم: حسن پورسفیر). تهران: ققنوس. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۴)

هیل، جاناتان (۱۳۹۶). مرلوپونتی برای معماران (مترجم: گلناز صالح کریمی). تهران: کتاب فکر نو. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۹)

هیوم، دیوید (۱۳۹۵). رساله‌ای درباره طبیعت آدمی: کتاب اول: در باب فهم (مترجم: جلال بیکانی). تهران: ققنوس. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۳)

Clarke, M. F. (2013). *Jean Labatut and Éducation à pied d'œuvre: The Princeton Architectural Laboratory*. The Princeton University Library Chronicle, 74(2), 178-209.

Fletcher, B. (1905). *A History of Architecture on the Comparative*. London: Batsfort.

Greenlee, C., & Hinders, K. (2011). *Juhani Pallasmaa: Plym distinguished professor in architecture 2010-2011*. Champaign, IL: School of Architecture, University of Illinois at Urbana-Champaign.

- Newman, L. (2019). Descartes' Epistemology. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/spr2019/entries/descartes-epistemology>
- O'Brien, M. (2004). Commentary on Heidegger's "The Question Concerning Technology", In A. Cashin and J. Jirsa (Eds). *Thinking Together: Proceedings of the IWM Junior Fellows' Conference, Winter 2003*. Vienna: IWM Junior Visiting Fellows' Conferences, Vol. 16.
- Otero-Pailos, J. (2005). *Phenomenology and the Rise of the Architect-Historian*. New York: Columbia University.
- Pombo, F., Bervoets, W., & De Smet, H. (2015). Phenomenology for Introductory Architectural Analysis Courses: The pentagon methodological approach. *Design and Technology Education: An International Journal*, 20(2), 58-69.
- Smith, D. W. (2018). Phenomenology. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/sum2018/entries/phenomenology>
- Watson, R. (2007). *Cogito, Ergo Sum: The Life of René Descartes*. Boston: David R. Godine.
- Willis, P. (2001). The "Things Themselves" in Phenomenology. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology*, 1(1), 1-12. doi: 10.1080/20797222.2001.11433860
- Wood, A. W. (2003). Kant and the problem of human nature. In B. Jacobs, and P. Kain (eds.), *Essays on Kant's Anthropology* (pp. 38-59). Cambridge: Cambridge University Press.
- Yorgancioglu, D. (2004). *Steven Holl: A Translation of Phenomenological Philosophy into the Realm of Architecture* (A Thesis Submitted to the Graduate School of Natural and Applied Sciences). Middle east Technical University. Retrieved from <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12605414/index.pdf>